

RÄTTEN TILL LEVNADSINKOMST: EN FÖRUTSÄTTNING FÖR AGENDA 2030

Så kan politiker och företag ta på sig ledartröjan i arbetet för en hållbar världshandel

INNEHÅLL

INLEDNING.....	4
KAPITEL ETT: Varför är levnadsinkomst en global utmaning?	6
Levnadsinkomst – en mänsklig rättighet	6
Levnadsinkomst – en förutsättning för att nå Agenda 2030	7
Levnadsinkomst – möjliggör jämställdhet.....	8
Levnadsinkomst – ger framtidsutsikter för barnen.....	9
Levnadsinkomst – möjliggör miljömässigt hållbar produktion	10
KAPITEL TVÅ: Vad är levnadslön och levnadsinkomst?	11
Ankermetoden: Så räknas levnadslönen fram.....	13
Så räknas Fairtrades referenspris för levnadsinkomst fram.....	14
Vad är skillnaden på en minimilön och en levnadslön?	16
KAPITEL TRE: Kakaons bittra bismak – fallstudie om referenspriser på kakao för levnadsinkomster i Elfenbenskusten och Ghana	18
En asymmetrisk global värdekedja.....	19
Levnadsinkomster inom kakaosektorn i Elfenbenskusten	19
Referenspriser på kakao för levnadsinkomst i Västafrika	22
Fallande kakaopris.....	24
Hur bidrar Fairtrade till levnadsinkomster för kakaoodlare?	25
Elfenbenskustens och Ghanas regeringar höjer sitt lägsta pris på kakao.....	28
Vad gör Fairtrade för att öka försäljningen av Fairtrade-certifierad kakao?	28
KAPITEL FYRA: Levnadslöner och faktiska löner runt om i världen	29
Vad beror de låga lönerna på?.....	32
Hur bidrar Fairtrade till levnadslöner?	35
KAPITEL FEM: Växande stöd för levnadsinkomst.....	36
Stora utmaningar vad gäller företags hållbarhetsarbete.....	39
KAPITEL SEX: Katalysatorer för en hållbar världshandel och Agenda 2030	39
Företags ansvar för mänskliga rättigheter	40
Den offentliga upphandlingens betydelse för en hållbar världshandel	41
Att gräva djupare i verktyglådan för en hållbar värld	43
KAPITEL SJU: Fairtrade Sveriges rekommendationer till politiker, företag och inköpare/ upphandlare	45
Fairtrade uppmanar regering och folkvalda att:	46
Fairtrade uppmanar företag i Sverige och EU att:.....	46
Fairtrade uppmanar upphandlare och inköpare på företag att:	47

Foto: Nathalie Bertrams

CHRISTINE ADHIAMBO
BLOMODLARE, KENYA

INLEDNING

Sverige är ett av de länder som konsumerar mest bananer, kaffe och kakao per invånare i världen. Men det många inte vet är att de människor som odlar och skördar dessa grödor sällan får ihop en inkomst som täcker deras basbehov.

Att påstå att det inte går att höja lönerna till levnadsnivå är inget annat än djupt respektlöst mot miljoner kvinnor som jobbar livet ur sig och inte ens kan leva på det.

Sasja Beslik, Nordeas hållbarhetschef (SvD, 2018)

Miljontals odlare och anställda i länder med utbredd fattigdom är underleverantörer till de globala livsmedelskedjorna. Deras arbete är avgörande för att förse världens befolkning med mat på borden. Samtidigt utgör dessa familjejordbruk en betydande andel av de människor på vår jord som lever i extrem fattigdom. Många av dem lyckas aldrig tjäna ihop en levnadsinkomst – det vill säga den inkomst som behövs för att kunna försörja sig själv och sin familj med näringsriktig mat, en anständig bostad, utbildning och sjukvård.

Vi har i den här rapporten sammanställt 18 undersökningar som gjorts om levnadslöner av *Global Living Wage Coalition*. De genomsnittliga faktiska inkomsterna för anställda i dessa studier ligger på 65 procent av den beräknade levnadslönen. För anställda på bananplantager i Dominikanska republiken och inom rossektorn i Etiopien är lönen så låg som 49 respektive 33 procent av en levnadslön.

I de 14 undersökningar, i vilka länderna har fastställt minimilöner, låg dessa i genomsnitt på drygt hälften (53 procent) av de beräknade levnadslönerna.

Många kakaoodlare i Elfenbenskusten lever under Världsbankens definition av extrem fattigdom. Den beräknade levnadsinkomsten för kakaoodlare i landet ligger på 2,49 dollar per dag. En genomsnittlig familj, som har tillgång till mindre än fyra hektar kakao, tjänar drygt en tredjedel (36 procent) av en levnadsinkomst.

Odlare och anställdas låga inkomster hindrar på många sätt en hållbar utveckling och leder till kränkningar av mänskliga rättigheter. En av många konsekvenser blir att föräldrar tvingas låta sina barn arbeta i stället för att gå i skolan. Inkomsterna är i många fall så pass låga att det är svårt att se hur människor ska kunna ta sig ur fattigdomen.

Utmaningen är lika stor och komplex som förvånansvärt enkel: Alla i de globala leverantörskedjorna borde få en inkomst som det faktiskt går att försörja sig på. För att detta ska bli verklighet behöver alla aktörer i handeln prioritera och ta hållbarhetsfrågorna på största allvar. Det gäller såväl konsumenter och företag som de politiker som sätter spelreglerna för konsumtionen och produktionen.

Tre skäl till att fokusera på levnadsinkomst/levnadslön

- Med en levnadsinkomst kan odlare och anställda i länder med utbredd fattigdom få sina grundläggande mänskliga rättigheter tillgodosedda.
- Att fokusera på levnadsinkomst är en förutsättning för att nå de globala målen i Agenda 2030.
- För en ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbar världshandel är det nödvändigt att alla i leverantörskedjorna får en levnadsinkomst.

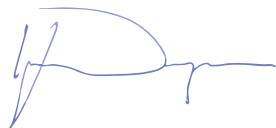
Vår konsumtion kan – om produktionen görs socialt, ekonomiskt och miljömässigt hållbar – bidra till att miljontals människor får sina grundläggande mänskliga rättigheter tillgodosedda. Den här rapporten har ambitionen att öka kunskapen om löner och inkomster i den globala jordbruksproduktionen och diskutera hur olika aktörer kan bidra till en hållbar världshandel. I sista kapitlet finns konkreta rekommendationer till regeringen, folkvalda, företag och upphandlare.

Fairtrade i sig är ett exempel på att förändring är möjlig. Konsumenter vill handla varor som producerats på ett hållbart och schysst sätt. Det gäller såväl privatpersoner som myndigheter och andra upphandlande instanser. Åtta av tio invånare i Sverige köper regelbundet Fairtrade-märkta produkter. Försäljningen av Fairtrade-märkta produkter ökade med tio procent 2018 och uppgick till 4,1 miljarder kronor i Sverige. Den globala Fairtrade-premien, det vill säga den extra betalning som odlarna erhåller och investerar i lokalsamhället, uppgick år 2017 till 1,7 miljarder kronor.

När Fairtrade senast reviderade sina kriterier för blommor och inkluderade lägstalöner för anställda vid plantager fick det stor betydelse i praktiken. Vid exempelvis Mount Meru i Tanzania har de anställda sett en inkomstökning på 30 procent. Så när drygt hälften av alla snittrosor som säljs i Sverige är Fairtrade-märkta, förbättras livsförutsättningarna för tusentals anställda på blomplantager i länder såsom Kenya, Etiopien och Tanzania.

Villkoren inom jordbrukssektorn är avgörande för uppfyllandet av de globala hållbarhetsmålen. De människor som dagligen plockar tebladen, torkar kaffebönorna och lyfter de tunga bananstockarna har rätt att leva ett värdigt liv.

Invånare, företag och politiker i Sverige har alla möjligheter att vara en del av lösningen. De som odlar många av våra mest älskade produkter är värda att vi drar på oss ledartröjan i arbetet för en hållbar världshandel.

Hewan Temesghen
Generalsekreterare Fairtrade Sverige

Fairtrade uppmanar regeringen att ta på sig ledartröjan i arbetet för en hållbar handel:

- Ta ett globalt initiativ för att påskynda arbetet för att alla i de globala leverantörskedjorna ska få sin rätt till en levnadsinkomst förverkligad.
- Stärk lagstiftningen som rör företagsansvar för mänskliga rättigheter.
- Säkerställ att den offentliga konsumtionen har producerats hållbart.

KAPITEL ETT: VARFÖR ÄR LEVNADSINKOMST EN GLOBAL UTMANING?

Levnadsinkomst – en mänsklig rättighet

Begreppen² levnadsinkomst (för odlare) och levnadslön (för anställda) kan tyckas vara nya, men tankegodset bakom dem är det inte. För mer än 70 år sedan (1948) antogs FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna³. Deklarationen fastställer grundläggande fri- och rättigheter för att alla överallt ska kunna njuta av ett värdigt liv. I artikel 23 står att *Var och en som arbetar har rätt till en rättvis och tillfredsställande ersättning som ger honom eller henne och hans eller hennes familj en människovärdig tillvaro*.

Att ingen ska lämnas utanför innebär jämlikhet i möjligheter och tillgång. Det innebär att investera i kvinnor och flickor, såväl som i ungdomar och i samhällets mest utsatta. Det innefattar mobilisering av lokala initiativ och ett åtagande mot ett gemensamt mål: en bättre framtid för alla.

UNDP om Agenda 2030¹

Termen *människovärdig tillvaro* utvecklas bland annat i artikel 11 i FN:s konvention om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna. Konventionsstaterna erkänner rätten för *var och en till en tillfredsställande levnadsstandard för sig och sin familj, däribland tillräckligt med mat och kläder, och en lämplig bostad samt till ständigt förbättrade levnadsvillkor*.

I konventionstexten erkänner staterna även att internationellt samarbete är av väsentlig betydelse för att rätten till en levnadsinkomst ska kunna garanteras alla människor.

I artikel 7 i FN:s internationella konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, som är juridiskt bindande i Sverige, formuleras det så här: *Konventionsstaterna erkänner rätten för envar att åtnjuta rättvisa och gynnsamma arbetsvillkor, som i synnerhet skall säkerställa (...) ersättning vilken som ett minimum skall ge alla arbetstagare (...) en godtagbar tillvaro för dem själva och deras familjer enligt bestämmelserna i denna konvention*.

Rätten till en levnadslön finns även med i flera av FN-organet ILO:s (Internationella arbetsorganisationen) deklarationer och konventioner, exempelvis i inledningen till organisationens stadgar (1919), i deklarationen om social rättvisa för en rättvis globalisering (2008), och i konventionerna 131 och 156 (indirekt).

I december 2018 antog FN:s generalförsamling en ny deklaration för småbrukares rättigheter, *Declaration on the Rights of Peasants and Other People Working in Rural Areas*⁴. I artikel 16 framgår att staterna ska anta lämpliga åtgärder för att odlare och andra som arbetar på landsbygden ska kunna sälja sina produkter till priser som tillåter dem och deras familjer att uppnå en tillräcklig levnadsstandard. Staterna ska även vidta åtgärder för att säkerställa rättvisa och jämställda löner.

I rapporten *Work for a brighter future*⁵ (2019) föreslår ILO:s globala kommission för framtidens arbetsmarknad bland annat en universell garanti för arbetstagare, som inbegriper grundläggande arbetsrätt, levnadslön, reglerade arbetstider och säkra arbetsplatser liksom rätten att löneförhandla. Statsminister Stefan Löfven och Sydafrikas president Cyril Ramaphosa har varit ordförande för kommissionen.

1 <https://feature.undp.org/multidimensional-poverty/>

2 För att göra rapporten mer läsvänlig använder vi i vissa avsnitt levnadsinkomst som ett samlingsbegrepp för både levnadsinkomst och levnadslön. För definitioner av begreppen, se nästa sida.

3 www.regeringen.se/49baf9/contentassets/d6d5653029e14e338a4b86f5f4b34c6b/fns-konventioner-om-manskliga-rattigheter

4 <https://ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RuralAreas/Pages/WGRuralAreasIndex.aspx>

5 www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_662410.pdf

Definitionerna

En levnadslön är den ersättning som en anställd behöver under en arbetsvecka på en viss plats för att uppnå en tillfredsställande levnadsstandard för sig och sin familj⁶.

En levnadsinkomst är den årliga nettoinkomst som en familj på en viss ort behöver för att ha råd med en tillfredsställande levnadsstandard för familjens medlemmar⁷.

En tillfredsställande levnadsstandard inkluderar mat, vatten, bostad, utbildning, hälsovård, transporter, kläder och andra väsentliga behov, inklusive en avsättning för oväntade händelser.

Kort om Fairtrade

Varje gång du väljer Fairtrade-märkt bidrar du till att odlare och anställda kan förbättra sina arbets- och levnadsvillkor. Fairtrade är en oberoende certifiering med kriterier för ekonomisk, social och miljömässig hållbar utveckling i länder med utbredd fattigdom.

- Odlare och anställda får förbättrade ekonomiska villkor
- Fairtrade-premier till investeringar i lokalsamhälle och verksamhet
- Barnarbete och diskriminering motverkas
- Demokratiutveckling och organisationsrätt främjas
- Miljöhänsyn och ekologisk produktion främjas

I dag finns det ett brett utbud av Fairtrade-märkta produkter att välja bland, till exempel kaffe, te, kakao, drickchoklad, chokladkakor, bananer och annan färsk frukt, juice/läsk, ris, quinoa, glass, socker, kryddor, nötter, snacks/godis och honung. Dessutom går det att köpa Fairtrade-märkt vin, blommor, sportbollar, och produkter som innehåller Fairtrade-certifierad bomull. Fairtrade är en oberoende certifiering och Fairtrade Sverige är den svenska representanten i Fairtrade International.

Läs mer på [fairtrade.se](https://www.fairtrade.se)

Levnadsinkomst – en förutsättning för att nå Agenda 2030

Ambitionen med de globala hållbarhetsmålen i Agenda 2030 är att utrota världens fattigdom i alla dess former. Sedan 90-talet har världens extrema fattigdom mer än halverats, med drastiska

6 <https://www.globallivingwage.org/about/anker-methodology/>

7 <https://www.living-income.com/the-concept>

minskningar i Asien och Stillahavsregionen. Men fortfarande lever var tionde människa på jorden i extrem fattigdom och FN:s rapport *The State of Food Security and Nutrition in the World 2018* visar

Kakaopriserna är katastrofala. När en odlare går upp på morgonen är det alltid med en oro: hur ska de kunna försörja sig och sin familj? Hur ska de ha råd att skicka sina barn till skolan?

Ebrottié Tanoh Florentin, kakaodlare och generalsekreterare för CEAA-kooperativet i Elfenbenskusten

att antalet människor som är undernärda har ökat tre år i rad. Av de 821 miljoner människor som hungrade år 2017 var en övervägande del kvinnor och flickor.

Nästan åtta av tio människor (78 procent) som lever i extrem fattigdom bor på landsbygden och majoriteten av dem är sysselsatta inom jordbruk. De försörjer mänskligheten med mat men kan inte alltid själva äta sig mätta. Jordbrukssektorn världen över är därmed avgörande för uppfyllandet av de globala hållbarhetsmålen. Ett stort antal av de 169 delmålen i Agenda 2030 har just därför bäring på jordbruk, livsmedel och hållbara villkor i produktionsleden.

När odlare och anställda i länder med utbredd fattigdom får en levnadsinkomst skapas förutsättningar för en hållbar ekonomisk familjesituation. Då har familjen råd med skola och hälsovård, näringsriktig mat och rent dricksvatten, ett anständigt boende och även resurser för att agera miljömässigt hållbart. Då behöver inte familjer splittras genom att en eller flera familjemedlemmar (även barn) tvingas ge sig iväg för att söka bättre betalt arbete på annat håll. När odlare och anställda inom jordbruket får sin rätt till en levnadsinkomst tillgodosedd blir det samtidigt en ekonomisk stimulans i lokalsamhället genom en ökad konsumtion av grundläggande basbehov. Det får positiva spridningseffekter som även gynnar andra.

Rätten till levnadsinkomst är av många skäl avgörande för huruvida Agenda 2030-målen ska nås, och behöver därför ges ett stort fokus i länders, organisationers och företags strategier.

I rapporten *Agenda 2030: Fairtrade och de globala hållbarhetsmålen*⁹ finns en utförlig analys av hur Fairtrade bidrar till uppfyllandet av Agenda 2030.

Levnadsinkomst – möjliggör jämställdhet

Ojämlighet mellan könen är ett stort hinder för mänsklig utveckling. Mål nummer fem i Agenda 2030 handlar om att uppnå jämställdhet och alla kvinnors och flickors egenmakt.

Klyftan mellan faktiska inkomst- och lönenivåer och de inkomstnivåer som behövs för en tillfredsställande levnadsstandard är störst för de

Det är svårt att vara en kvinnlig kakaodlare. Tidigare gjorde vi kvinnor en hel del uppgifter... nu gör kvinnor allt, ända tills kakaon torkar. Då tar männen med sig kakaon och säljer den utan att redovisa för oss kvinnor. Men genom Fairtrade Afrikas utbildningar kan vi lära våra män att det inte ska gå till på det sättet eftersom vi alla arbetar tillsammans.

Salimata Diakite, mamma till sex barn, och deltagare på Fairtrade Afrikas ledarskapsutbildning för kvinnor

produkter där kvinnor tillhandahåller majoriteten av arbetskraften. Det visar Oxfam, i en jämförelse¹⁰ av tolv varor som produceras i länder med utbredd fattigdom. I de kvinnodominerade sektorerna var den genomsnittliga inkomsten/lönen 55 procent av en levnadsinkomst/levnadslön. Motsvarande siffra för de mansdominerade sektorerna var 71 procent.

I Elfenbenskusten utförs 68 procent av arbetet på kakaoodlingar av kvinnor, men ändå uppskattar

9 <https://fairtrade.se/resursbank/resurs/agenda-2030-fairtrade/>

10 Sid 53, Ripe for Change (2018), www.oxfam.org/en/research/ripe-change

Afrikanska utvecklingsbanken i rapporten *Economic Empowerment of African Women through Equitable Participation in Agricultural Value Chains (2015)* att kvinnorna bara tjänar 21 procent av inkomsterna som genereras¹¹. I Etiopien är motsvarande siffror 75 procent av arbetsinsatsen för 34 procent av inkomsterna.

Om alla odlare och anställda, oavsett kön, garanteras en levnadsinkomst eller levnadslön för sitt arbete skulle kvinnorna i genomsnitt få högre inkomsthöjningar än männen (eftersom lönerna i dag är ojämställda). Ett långsiktigt arbete för att alla i de globala leverantörskedjorna ska få en levnadsinkomst kan, om det görs genusmedvetet och strategiskt, leda till betydande framsteg även i arbetet för en jämställd värld.

I dag trippeljobbar många kvinnor på grund av de extremt låga inkomsterna inom jordbruket. När arbetet i jordbruket är över väntar kvällsarbete i form av ett lönearbete och obetalt hushållsarbete. En rättvis fördelning av resurser skapar förutsättningar för en rättvis fördelning av makt och inflytande.

FN:s livsmedels- och jordbruksorganisation, FAO, visar också i rapporten *Women in Agriculture: Closing the gender gap for development (2011)*¹² att en minskad klyfta mellan könen inom jordbruket skulle generera betydande vinster för jordbrukssektorn och för samhället i stort. Om kvinnor hade samma tillgång till produktiva resurser som män skulle de kunna öka avkastningen på sina gårdar med 20–30 procent. Den totala jordbruksproduktionen i länder med utbredd fattigdom skulle kunna öka med 2,5–4 procent, vilket i sin tur skulle kunna minska antalet undernärda människor i världen med 12–17 procent.

Levnadsinkomst – ger framtidsutsikter för barnen

Uppskattningsvis 2,1 miljoner barn arbetar på kakaofälten bara i Elfenbenskusten och Ghana, enligt *Cocoa Barometer 2018*¹³. Över hela världen finns det 218 miljoner barn mellan 5 och 17 år anställda. Bland dem är 152 miljoner offer för barnarbete; och nästan hälften av dem, 73 miljoner, i farligt barnarbete, enligt siffror¹⁴ från Internationella arbetsorganisationen (ILO).

Som liten producent är det svårt att få kontrakt, men tack vare att vi går ihop och organiserar oss kan vi hävda oss på marknaden. Kooperativet och Fairtrade ger inte bara en bättre inkomst och möjlighet att försörja familjen utan också bättre självkänsla.

Angel Oyola, bananodlare i Ecuador

Fairtrades definition av barnarbete utgår ifrån ILO:s konventioner. Dessa konventioner tillåter barn att hjälpa sina föräldrar med en begränsad mängd arbete utanför skoltimmarna, men sådant arbete måste vägledas av en vuxen och vara frivilligt. Det får varken påverka deras utbildning eller vara farligt. Jordbruksarbete kan innebära hantering av giftiga bekämpningsmedel och andra kemikalier, och användning av farliga verktyg. Allt arbete som utförs av barn i åldrarna 5–11 år definieras som barnarbete. Dessutom räknas mer än 14 timmars betalt arbete i veckan för barn i åldrarna 12–14 år som barnarbete, samt mer än 28 timmars hushållsarbete (betalt eller obetalt) för barn i åldrarna 12–15 år¹⁵.

Konsekvenserna av familjers extremt låga inkomster blir ofta förödande för barnen. Många missar sin utbildning och blir inlåsta i en fattigdomscykel. Fattigdom hämmar även barns fysiska,

11 www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/Economic_Empowerment_of_African_Women_through_Equitable_Participation_in_Agricultural_Value_Chains.pdf

12 www.fao.org/3/i2050e/i2050e01.pdf

13 www.cocoabarometer.org/Cocoa_Barometer/Download_files/2018%20Cocoa%20Barometer.pdf

14 <https://www.ilo.org/global/topics/child-labour/lang--de/index.htm>

15 <https://unicef.se/fakta/barnarbete>

intellektuella och känslomässiga utveckling¹⁶. Och de flesta får sällan en andra chans till en hälsosam start i livet eller till grundläggande utbildning. Därför leder fattigdom under barndomen många gånger till fattigdom även i vuxen ålder.

Familjer som har tillgång till en levnadsinkomst kan erbjuda sina barn helt andra framtidsutsikter.

Levnadsinkomst – möjliggör miljömässigt hållbar produktion

Jordens arter dör ut i snabbare takt än någonsin och det drabbar även oss människor. Det visar FN:s expertpanel för biologisk mångfald i rapporten¹⁷ *IPBES Assessment of Land Degradation and Restoration (2019)* som bygger på 15 000 studier.

– Vi håller på att undergräva själva grunden för vår ekonomi, vårt uppehålle, vår matförsörjning, vår hälsa och vår livskvalitet i hela världen, sade Robert Watson, ordförande i expertpanelen, när rapporten presenterades.

Mänskligheten är beroende av den biologiska mångfalden för att kunna dricka rent vatten, ställa mat på borden och ha tillgång till mediciner och energi. Förlusten av biologisk mångfald är inte ett isolerat miljöproblem utan blir i allra högsta grad ett ekonomiskt och socialt problem som berör vår globala livsmedelsförsörjning. Särskilt sårbara är den fjärdedel av jordens människor som är beroende av jordbruket för sin inkomst.

Extremväder har, visar FAO i sin årsrapport¹⁸ (2019), blivit en av de viktigaste orsakerna till att tillgången till mat försämrats. Utdragna perioder av torka följt av kraftiga skyfall drabbar odlare i länder med utbredd fattigdom hårt. Men de här konsekvenserna av extremväder är bara en föraning om vad som väntar om vi inte snabbt lyckas minska utsläppen av växthusgaser. FN:s klimatpanels rapport, *Global Warming of 1.5°C*¹⁹ (2018), visar att två miljarder människor riskerar översvämningar år 2050 vid en global uppvärmning på två grader och 2,4 miljarder människor riskerar att utsättas för värmeböljor varje år. Skördarna från många grödor förväntas minska i takt med ökade temperaturer.

– Vi kommer att se olika effekter i olika länder av klimatförändringarna, men det kommer att bli mer drastiska effekter i låginkomstländer i Afrika, Asien, Latinamerika och Karibien, sammanfattar Priyadarshi Shukla²⁰, medförfattare till FN:s klimatpanels (IPCC) rapport *Climate Change and Land (2019)*²¹.

Mänskligheten behöver drastiskt minska utsläppen och hejda utrotningen av arter. Båda problemen beror bland annat på hur vi människor konsumerar och producerar mat. Framförallt är det storskaliga jordbruket av enstaka grödor, drivet av fossila bränslen, som får stora miljömässiga konsekvenser. Även avskogningen i syfte att öka odlingsytor är miljömässigt problematisk.

Även om familjejordbruken i liten utsträckning bidrar till utsläppen, utan främst drabbas av konsekvenserna av uppvärmningen, är de en viktig del av lösningen på miljöutmaningarna.

Det behövs skogsplantering (för att öka världens kolsänkor), restaurering av nedsliten mark och våtmarker, jordbruksmetoder som bygger upp kolet i marken (mindre plöjning), övergång till grödor som är motståndskraftiga mot klimatförändringar, omställning till en miljövänlig produktion som fasar ut farliga kemikalier och fossila bränslen, energieffektiva spisar som minskar behovet av ved etcetera. Alltså investeringar som tar både tid och resurser.

För att denna del av omställningen ska bli möjlig måste de som odlar vår mat få en inkomst som täcker familjens basbehov. Med mat på bordet och en tillfredsställande levnadsstandard skapas

16 <https://unicef.se/fakta/fattigdom>

17 www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2019/05/nature-decline-unprecedented-report/

18 <http://www.fao.org/3/i9553en/i9553en.pdf>

19 <https://www.ipcc.ch/sr15/>

20 <https://www.dn.se/nyheter/vetenskap/ipcc-rapport-matvanorna-maste-andras-for-att-radda-klimatet/>

21 <https://www.ipcc.ch/report/srccl/>

utrymme och förutsättningar för ett långsiktigt och hållbart jordbruk som bromsar massutrotningen av arter och hejdar den globala uppvärmningen.

Fairtrade-kriterier, certifiering och kontroll för hållbar utveckling

Fairtrade är en oberoende certifiering med uttalat mål att motverka fattigdom och stärka människors inflytande och handlingskraft – med syfte att skapa förändring och utveckling. Fairtrade-kriterierna baseras på ILO-konventionerna för mänskliga rättigheter i arbetslivet samt syftar till ekonomisk utveckling och miljöhänsyn. Certifiering och kontrollen av att Fairtrades kriterier²² efterlevs av producentorganisationer, exportörer och importörer utförs av Flocert som är ett oberoende internationellt certifieringsorgan med ISO 17065-ackreditering.

- Mänskliga rättigheter: Fairtrades kriterier slår bland annat fast rätten till fri organisering och kollektiva löneförhandlingar, jämställdhet i arbetslivet samt förbud mot människohandel, tvångsarbete och de värsta formerna av barnarbete.
- Miljö: Fairtrades kriterier innehåller regler för att skydda biologisk mångfald, vatten och mark, begränsa användningen av bekämpningsmedel och förhindra avskogning. Odlare som ställer om till ekologisk odling får ett extra påslag på priset.
- Rättvisa handelsvillkor: Odlare inom de flesta produktgrupper är garanterade ett **minimipris** som minst ska täcka kostnaden för en hållbar produktion. Det fastställs av Fairtrade International utifrån undersökningar och dialog med producenter, mellanhänder och externa experter. Priset fungerar som ett skyddsnät när världsmarknadspriset ligger under en hållbar nivå. Odlarna har alltid möjlighet att förhandla om högre priser.

Utöver minimipriset får Fairtrade-certifierade producenter en **premie** vid försäljning av råvaran. Ju större volymer av den Fairtrade-certifierade råvaran som säljs, desto högre blir den totala premien som kan användas till olika utvecklingsprojekt. Vad premien används till bestäms gemensamt av odlarna i en demokratisk process. Det kan till exempel vara att bygga skolor, renovera sjukstugor eller effektivisera produktionen.

Handeln med produkten regleras också genom handelskriterierna och de produktspecifika kriterierna, med krav på bland annat spårbarhet och skriftliga avtal gällande kvantiteter, kvalitet, pris, betalnings- och leveransvillkor.

KAPITEL TVÅ: VAD ÄR LEVNADSLÖN OCH LEVNADSINKOMST?

En **levnadslön** är den ersättning som en anställd behöver under en arbetsvecka på en viss plats för att uppnå en tillfredsställande levnadsstandard för sig och sin familj. En tillfredsställande levnadsstandard inkluderar mat, vatten, bostad, utbildning, hälsovård, transporter, kläder och andra väsentliga behov, inklusive en avsättning för oväntade händelser²³.

Definitionen är en sammanfattning av över 60 beskrivningar och definitioner av levnadslön

²² <https://fairtrade.se/lara-mig-mer/om-hur-fairtrade-fungerar/kriterier-kontroll/>

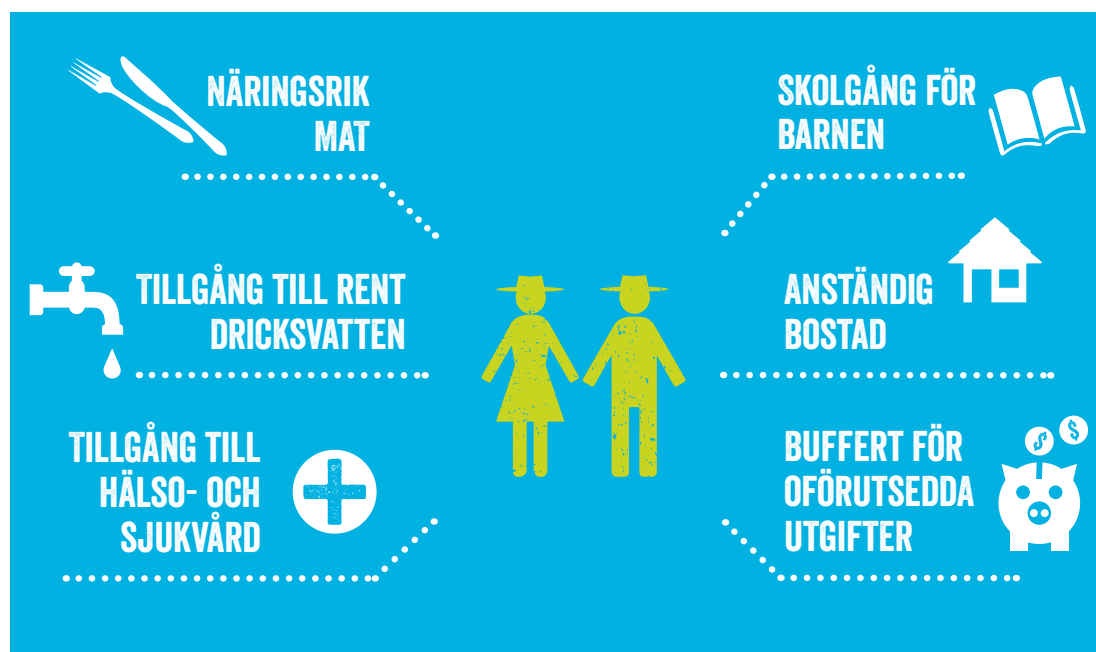
²³ www.globallivingwage.org/about/anker-methodology/

från deklARATIONER om mänskliga rättigheter, nationella konstitutioner, företags uppförandekoder, folkrörelser och ILO-dokument. Definitionen presenterades i en ILO-rapport från 2011 av Richard Anker²⁴. Därefter har ett metodarbete utvecklats av *Global Living Wage Coalition*²⁵ som även har genomfört ett stort antal fältstudier.

Genom att definitionen av en levnadslön bygger på internationell rätt har den blivit vedertagen av ett stort antal aktörer. I textilstandarden ställer exempelvis Fairtrade krav på att alla anställda på fabrikerna ska erhålla en levnadslön senast inom sex år efter certifieringen.

Som odlare av egen mark har man ingen fast regelbunden lön. Då används istället begreppet **levnadsinkomst**. Levnadsinkomsten beräknas för en viss plats och på årsbasis eftersom odlarens inkomster fördelas ojämnt över året, exempelvis genom skördar, djurhållning och kompletterande lönearbete. Levnadsinkomsten²⁶ beräknas som den årliga nettoinkomsten som behövs för att alla i en familj ska kunna få en tillfredsställande levnadsstandard. Det betyder att odlaren ska tjäna tillräckligt för att äta näringsrikt under hela året, ha tillgång till rent dricksvatten och sjukvård. Familjen ska ha råd att skicka sina barn till skolan, bo i ett anständigt hem, kunna spara lite för oväntade utgifter och låta mor- och farföräldrar gå i pension.

Fairtrade använder emellanåt levnadsinkomst som paraplybegrepp för både lön och inkomst, av språkförenklande skäl. Det beror på att en lön kan räknas som en inkomst men inte nödvändigtvis vice versa, och för att drygt 80 procent av försäljningen av Fairtrade-certifierade produkter kommer från odlare med egen mark, för vilka inkomsten och priset för råvaran är det centrala.

Gäller efter avdrag för produktionskostnader, såsom gödsel, bränsle och arbetskraft.

24 www.ilo.org/travail/whatwedo/publications/WCMS_162117/lang--en/index.htm

25 www.globallivingwage.org

26 The Living Income - Community of Practice, www.living-income.com

Vad innebär det att inte ha en levnadsinkomst?

En odlare som inte tjänar tillräcklig för att täcka grundläggande behov för sig och sin familj kommer inte att kunna investera i odlingen och kan därför inte heller upprätthålla tillräckligt stor produktivitet. Konsekvensen blir att skörden minskar, vilket leder till ännu lägre inkomster. På grund av de extremt låga världsmarknadspriserna på många grödor hamnar många familjejordbruk i denna negativa spiral.

Ett långsiktigt arbete för levnadsinkomster bidrar till att bryta detta mönster.

Ankermetoden: Så räknas levnadslönen fram

Ankermetoden för levnadslön består av två delar²⁷. I det första steget beräknas kostnaden för en enkel men tillfredsställande levnadsstandard för en anställd och dennes familj på en viss plats under en viss tidsperiod. I det andra steget bedöms om den uppskattade levnadslönen betalas till de anställda.

Metoden är formaliserad och transparent för att resultaten ska kunna granskas och undersökningar upprepas över tid. Alla undersökningar dokumenteras detaljerat och bygger på en kombination av lokalt insamlad information och tillgängliga sekundära data som granskas kritiskt. På så sätt bygger resultaten på förutsättningarna på varje plats. Anställda och andra intressenter deltar, bland annat i en process för att validera och godkänna beräkningarna. Genom att metoden tar utgångspunkt i internationell rätt är den globalt tillämpningsbar.

Kostnaderna för livsmedel baseras på en kost som uppfyller Världshälsoorganisationens (WHO) rekommendationer om kalorier och näringsämnen och som är förenlig med lokala livsmedelspreferenser, samt på lokala livsmedelspriser (datainsamling involverar anställda och nyckelinformanter).

Kostnaderna för boendet beräknas med hjälp av internationella (FN-organet UN-HABITAT) och nationella standarder för acceptabelt boende (till exempel bostäder belägna utanför slummen, permanenta väggar, tak som inte läcker, tillräcklig ventilation, el, vatten, toalett/latriner och tillräckligt med bostadsyta så att föräldrar kan sova separat från barn). Kostnaden för ett acceptabelt boende fastställs efter besök med anställda i lokala bostadsområden.

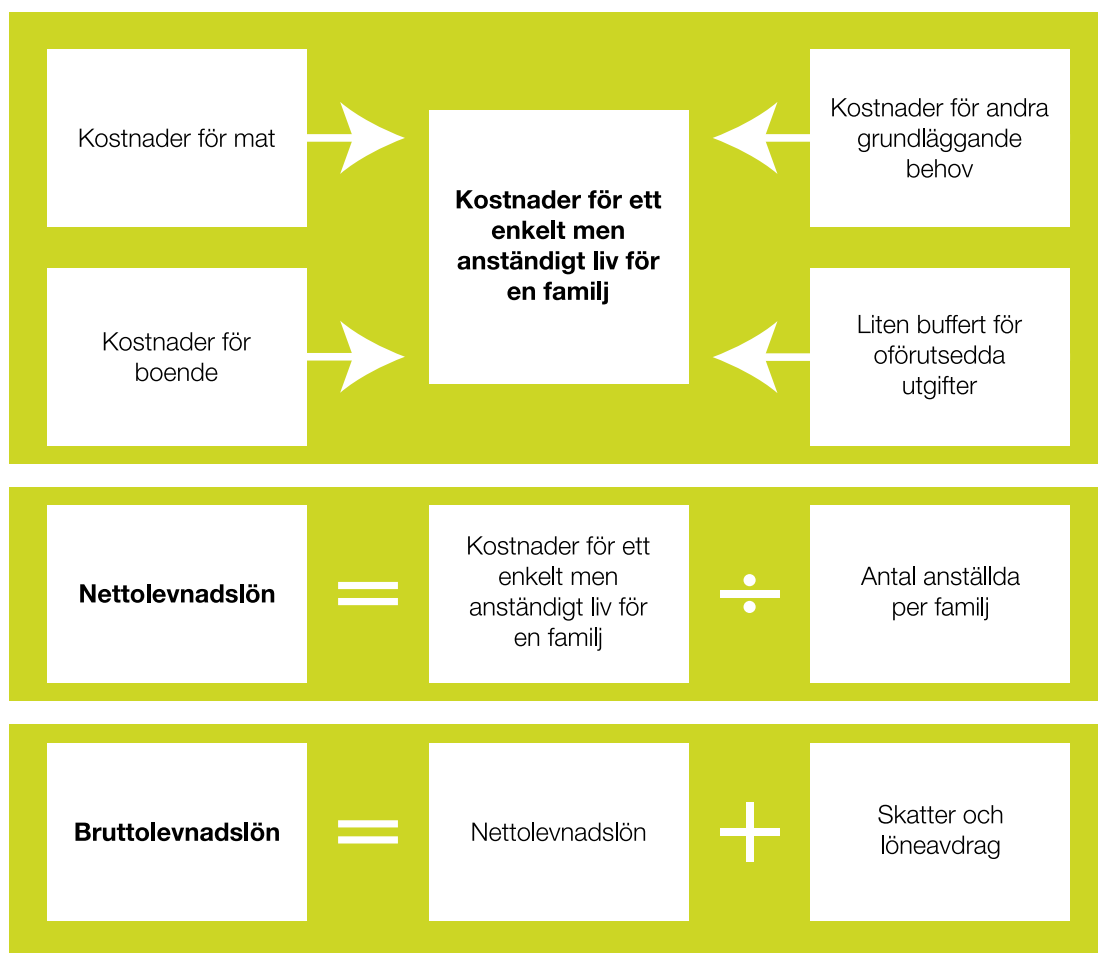
Av praktiska skäl uppskattas kostnaderna för andra väsentliga behov med hjälp av en extrapoleringsmetod baserat på data från motsvarande hushållsutgifter. Dessa kostnader jämförs sedan med faktiska kostnader för att levnadslönen verkligen ska kunna täcka hälsovård, utbildning och transport.

En liten marginal läggs sedan till för att säkerställa ett ekonomiskt utrymme för oväntade händelser och nödsituationer, som sjukdomar och olyckor, vilket är nödvändigt för att uppnå ekonomisk och social hållbarhet.

Den totala kostnaden för en enkel men tillfredsställande levnadsstandard beräknas för en typisk familj i regionen. Storleken och sammansättningen av en *typfamilj* baseras på nationell statistik för den plats där uträkningen ska göras.

Hänsyn tas även till eventuella avdrag från lön, övertidslöner och bonusar.

27 The Anker Methodology for Estimating a Living Wage, <http://www.globallivingwage.org/about/anker-methodology/>

Figur: Metod för att skatta en levnadslön

För att fastställa om en arbetstagare får en levnadslön tar metoden hänsyn till hur de anställda betalas. Övertidsersättningar tas inte med eftersom levnadslönen ska tjänas in under standardarbetstiden. Bonusar är undantagna om de inte är garanterade. Andra förmåner beaktas om de minskar behovet av inkomster som anställda behöver för att uppnå en anständig levnadsstandard. Det tas även hänsyn till skatter eftersom det är den disponibla inkomsten som ska täcka den enkla men tillfredsställande levnadsstandarden.

Avslutningsvis görs en jämförelse mellan faktiska löner med den skattade levnadslönen.

Så räknas Fairtrades referenspris för levnadsinkomst fram

Med utgångspunkt i Ankermetoden för levnadslön har *The Living Income Community of Practice* utvecklat en motsvarande metod²⁸ för levnadsinkomster för ett familjejordbruk. Som odlare av egen mark har man ingen fast lön utan en inkomst baserad på försäljning. Eftersom inkomsterna kommer oregelbundet under året genom skördar, och ofta även djurhållning och kanske kompletterande lönearbete, behöver levnadsinkomsten beräknas på årsbasis. Utgångspunkten är dock densamma som med en levnadslön. Familjen ska ha råd med en acceptabel levnadsstandard som tar

28 From Living Wage to Living Income (2018) https://docs.wixstatic.com/ugd/0c5ab3_2bbad4d58dbb48d7acc03a2d54fbd6f8.pdf
 Defining, Calculating and Using a Living Income Benchmark in the context of Agricultural Commodities (2015)
http://docs.wixstatic.com/ugd/0c5ab3_a7f0140e754b4754afb55ea19cd0b583.pdf

utgångspunkt i grundläggande mänskliga rättigheter.

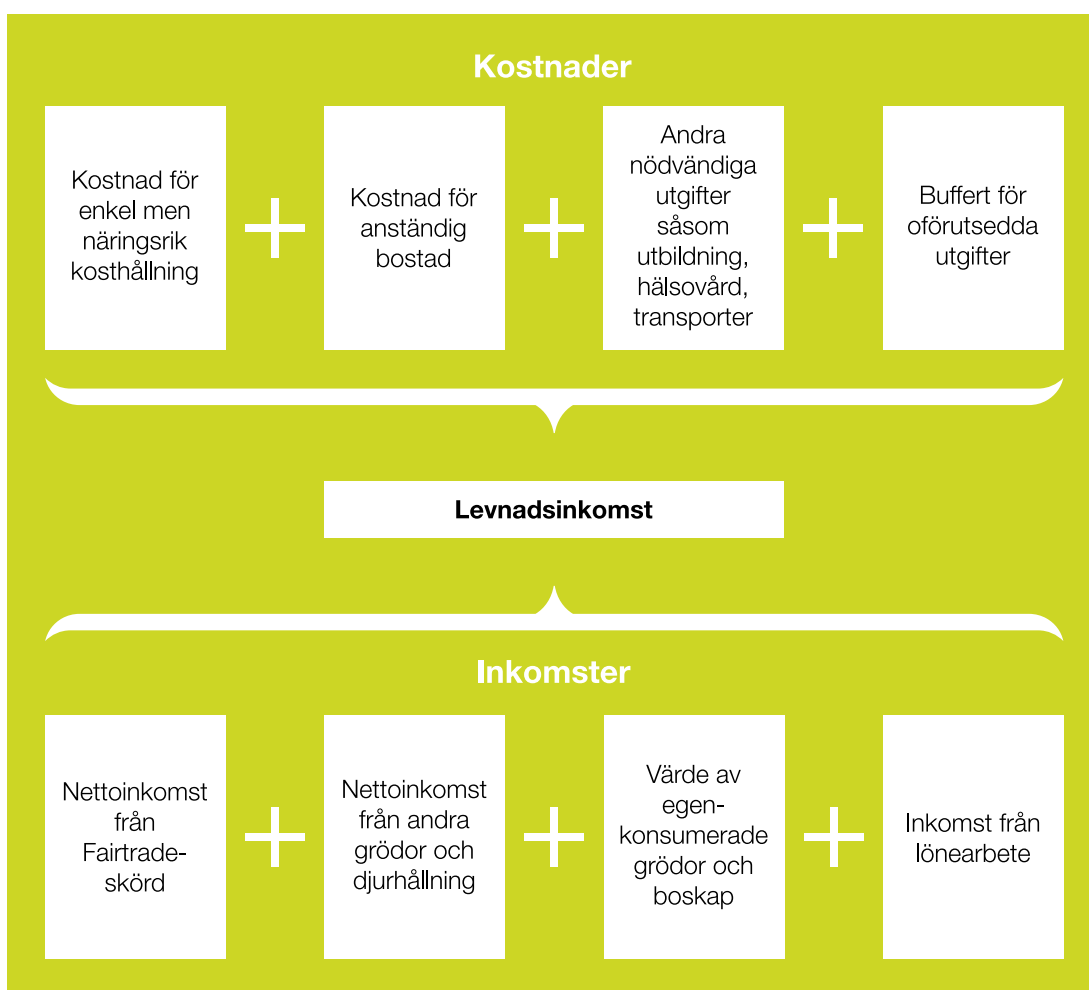
En beräknad levnadslön går att jämföra med faktiska löner. Men för ett familjejordbruk behöver man räkna fram ett referenspris för grödan som gör att familjen erhåller en levnadsinkomst.

Detta referenspris kan sedan jämföras med aktuellt marknadspris.

Nedan visas en enkel modell över ekonomin för en familj som säljer en del av sina grödor som Fairtrade-certifierade. Den kommer från Fairtrade Internationals dokument *Explanatory Note Fairtrade Living Income Reference Price Coconas*²⁹.

Diversifiering av grödor är viktigt. Att även odla kassava, chili och bananer ger inkomster bland annat för barnens skolgång. För då kan vi kvinnor, före och efter kakaosäsongen när det saknas inkomster från kakaon, dra in pengar för att betala skolavgifter.

Rosine Bekoin, kakao odlare och sekreterare för kvinnosektionen inom kooperativet CAYAT, i Elfenbenskusten.

Kostnaderna för en tillfredställande men enkel levnadsstandard – det vill säga levnadsinkomsten – ska täckas av familjens olika inkomstkällor. Vanligtvis har familjer inkomster från flera olika håll för att kunna försörja sig, bland annat på grund av de ofta låga världsmarknadspriserna. Det kan handla om försäljning av Fairtrade-certifierade produkter som går på export, grödor som säljs på den lokala

²⁹ <https://www.fairtrade.net/issue/living-income>

marknaden, inkomster från djurhållning, odling för familjens självförsörjning, men ofta också om kompletterande lönearbete på andra gårdar eller inom andra sektorer. Blir inkomsterna inte tillräckligt höga har familjen inte råd att betala för nödvändiga utgifter för att uppnå en tillfredsställande men enkel levnadsstandard. Med andra ord tjänar familjen då inte ihop en levnadsinkomst.

I kakaoavsnittet på nästa uppslag kommer vi att konkretisera uträkningen för att få fram referenspriser på kakao i syfte att göra det möjligt för odlare i Elfenbenskusten och Ghana att erhålla en levnadsinkomst.

Vad är skillnaden på en minimilön och en levnadslön?

Vad är det då för skillnad på en levnadslön och en minimilön? Minimilönen och levnadslönen har ofta samma mål – att säkerställa att heltidsanställda inte lever i fattigdom. Detta orsakar ofta missförstånd mellan de två koncepten, som är ganska olika. En minimilön är något som regeringar eller parlament fastställer i en politisk kontext, medan en levnadslön för närvarande är en frivillig konstruktion som bygger på systematiska och noggranna undersökningar.

När regeringar fastställer minimilönen balanserar de ofta två konkurrerande mål; å ena sidan att minska fattigdomen och tillgodose de anställdas och deras familjers behov av en anständig lön för sitt arbete, å andra sidan en önskan att stimulera sysselsättning och ekonomisk tillväxt genom internationellt konkurrenskraftiga löner.

Regeringar som tillämpar minimilöner och som har ratificerat konventionerna om de mänskliga rättigheterna borde se till att minimilönerna åtminstone ligger på samma nivå som den beräknade levnadslönen. Stater har ju en skyldighet, enligt internationell rätt, att skydda, respektera och uppfylla sina invånares mänskliga rättigheter. Exempelvis Vietnam har i sina riktlinjer för arbete från år 2012 skrivit in att minimilönen ska säkerställa grundläggande levnadsbehov för anställda och deras familjer³⁰. Minimilöner i nivå med levnadslöner skulle kunna bli ett effektivt verktyg för regeringar att få bukt med social dumpning (låg-lönedumpning), särskilt om detta blir utgångspunkt i de internationella regelverk och avtal som styr handeln.

Skillnaden mellan levnadsinkomst och levnadslön

Levnadsinkomst räknas fram för den som bedriver egen näringsverksamhet och säljer produkter för sin försörjning, medan **levnadslön** gäller **anställda** vid till exempel en plantage. Levnadsinkomsten beräknas för en **viss plats** och **på årsbasis** eftersom odlarens inkomster fördelas ojämnt över året, exempelvis genom skördar, djurhållning och kanske även lönearbete. Levnadslönen är den ersättning som en anställd under en **arbetsvecka** på en **viss plats** behöver för att upprätthålla en **tillfredsställande levnadsstandard** för sig och sin familj.

³⁰ <http://www.globallivingwage.org/faq> www.globallivingwage.org/faq/

ANGEL OYOLA
BANANODLARE, ECUADOR

KAPITEL TRE: KAKAOS BITTRA BISMAL – FALLSTUDIE OM REFERENSPRISER PÅ KAKAO FÖR LEVNADSINKOMSTER I ELFENBENSKUSTEN OCH GHANA

Kakao växer endast i ett bälte om tio grader på båda sidor om ekvatorn där klimatet och förhållanden är gynnsamma för grödan. Majoriteten av världens kakao odlas i Västafrika, där Elfenbenskusten och Ghana står för nästan 60 procent av den globala produktionen³¹.

För närvarande är kakaoproduktion extremt svårt av olika skäl: skogen har försvunnit ... sjukdomarna är fler och mer frekventa. På grund av klimatförändringar och den överdrivna värmen dör kakaotråd oftare. Du måste vara väldigt modig för att fortsätta odla. Men mod räcker inte, du behöver också ekonomiska resurser.

Ebrottié Tanoh Florentin, kakaoodlare, generalsekreterare för CEAA, Elfenbenskusten

Över 90 procent av världens kakao odlas på små gårdar, av fem till sex miljoner jordbrukare. Ytterligare 14 miljoner människor på landsbygden är direkt beroende av råvaran för sin försörjning, och tas hela värdekedjan med handlar det om 50 miljoner³².

Många av kakaoodlarna i Ghana och Elfenbenskusten tjänar långt under Världsbankens definition av extrem fattigdom (1,90 USD per dag). Arbetsförhållandena är ofta svåra och de som arbetar på kakaoodlingarna utsätts för stora risker³³. De hanterar bekämpningsmedel utan skyddskläder, arbetar med farliga verktyg, lyfter tungt och arbetar långa dagar i det varma klimatet. Det har lett till att unga människor söker sig till andra jobb än kakaoodling och att det är en hög medelålder bland västafrikanska kakaoodlare.

På en vanlig gård i Västafrika, ofta bara några hektar stor, utgör kakao huvuddelen av hushållens inkomster. Intäkterna för kakaon ska täcka allt från jordbruksredskap, gödningsmedel och lön till anställda under skördeperioder till mat, bostad, skolböcker, transporter, sjukvård, kläder och andra nödvändigheter i familjen.

I Ghana och Elfenbenskusten skördar familj jordbruken i genomsnitt bara hälften av vad deras gårdar kan producera per hektar³⁴. Föråldrade jordbruksmetoder, plantor med låg avkastning, bristande tillgång till teknik och finansiering, avsaknad av ekonomiska incitament för att förbättra utarmad jord och ersätta gamla träd, bidrar alla till en nedåtgående cykel.

De låga inkomsterna befäster en låg produktivitet och leder även till avskogning. Uppskattningar³⁵ visar att Ghana förlorade 7 000 kvadratkilometer skog mellan 2001 och 2014. Cirka en fjärdedel av avskogningen kopplas till chokladindustrin. I Elfenbenskusten uppskattas 57 procent av marken som odlas för kakao vid sidan av de certifierade producenterna komma från naturskog³⁶.

31 Antonie Fountain & Friedel Huetz-Adams, Cocoa Barometer 2010, www.voicenetwork.eu/wp-content/uploads/2019/07/Cocoa-Barometer-2010.pdf

32 Som grund till kakaovsnittet ligger Fairtrade Foundations rapport Craving a Change in Chocolate, <https://www.fairtrade.org.uk/Download.ashx?id=%7B8FB9B138-DE3C-4A3F-B204-92098ECBFFE3%7D>

33 Antonie Fountain & Friedel Huetz-Adams, Cocoa Barometer 2018, www.voicenetwork.eu/wp-content/uploads/2019/07/2018-Cocoa-Barometer.pdf

34 KIT Royal Tropical Institute konstaterar att produktiviteten är mellan 351 kg och 432 kg per hektar. Högre avkastning är dock möjlig menar Marcelo Tyszler, Roger Bymolt och Anna Laven i Demystifying the cocoa sector in Ghana and Côte d'Ivoire (2018), <https://www.kit.nl/wp-content/uploads/2018/11/Demystifying-kakaosektor-chapter10-produktion-and-yield.pdf>

35 Etelle Higonnet, Marisa Bellantonio & Glenn Hurowitz, Chocolate's Dark Secret. (2018) www.mightyearth.org/wp-content/uploads/2017/09/chocolates_dark_secret_english_web.pdf

36 Vincent Fobelets & Adrian de Groot Ruiz, The True Price of Cocoa from Ivory Coast (2016) <https://www.chocolatemakers.nl/wordpress/wp-content/uploads/2016/04/TP-Cocoa.pdf> Page 21

En asymmetrisk global värdekedja

Vid sidan av miljontals

småskaliga odlare är

kakaosektorn koncentrerad till

ett fåtal stora aktörer. Denna

koncentration har dessutom

stärkts över tid när kakao- och

chokladföretag har slagits ihop

eller tagits över av konkurrenter. Nio globala företag kontrollerar det mesta från handel till bearbetning och tillverkning³⁷. Cargill och Barry Callebaut dominerar världens kakaobearbetning³⁸ och producerar cirka 70–80 procent av världens couvertyr, en choklad som innehåller en hög andel kakaosmör.

På tillverkningsidan står sex stora företag för hälften av den globala chokladmarknaden – Mars, Mondelez, Nestlé, Ferrero, Hershey och Lindt & Sprüngli³⁹. Huvuddelen av världens kakao bearbetas i Europa, och en försvinnande låg andel i de länder där kakaon odlas. I ett välkommet initiativ investerade det franska företaget Cémoi 6,7 miljoner dollar i en fabrik i Elfenbenskusten år 2015. För första gången producerades choklad i industriell skala i Västafrika. Det ger lokala jobb och utvecklar infrastrukturen i Västafrika.

På en så pass asymmetrisk marknad tycks de stora aktörerna gynnas. För varje ton kakao som säljs får de fem till sex miljoner odlarna mindre än sju procent av värdet i handelskedjan⁴⁰. Den absolut största delen av värdet, drygt 75 procent, hamnar hos återförsäljarna och de tillverkande företagen.

Odlare har pressats hårt av låga världsmarknadspriser, så Fairtrades minimipris och Fairtrade-premien har hjälpt till att jämna ut spelplanen för en mer hållbar framtid.

Fortin Bley, ivoriansk kakaodlare och ordförande för Fairtrades västafrikanska nätverk

Levnadsinkomster inom kakaosektorn i Elfenbenskusten

För att kunna fastställa ett referenspris på kakao som innebär att odlaren får en levnadsinkomst måste man börja med att beräkna levnadsinkomsten på en viss plats. Ivorian Center for Socio Economic Research (CIRES) har, på uppdrag av The Living Income Community of Practice, med utgångspunkt i Ankermetoden räknat fram en levnadsinkomst⁴¹ för kakaodlare i **Elfenbenskusten**.

Tabellen på nästa sida ger en sammanfattning av beräkningen av levnadsinkomsten baserat på faktiska kostnader i augusti 2018 för en typisk referensfamilj. Uppskattningarna inkluderar 48 procent för livsmedel, 11 procent för bostäder, 36 procent för utgifter för övriga kostnader såsom hälso- och sjukvård, utbildning, kläder, transport, kommunikation, möbler och andra hushållsutgifter samt ett tillägg på 5 procent för oförutsedda och tillfälliga händelser (till exempel begravningar, sjukdomar, äktenskap).

Den uppskattade levnadsinkomsten är 7 271 USD per år för en referensfamilj med två vuxna och sex barn. Per person och dag motsvarar det en beräknad levnadsinkomst på 2,49 USD.

Dessa levnadsinkomster baseras på en mycket enkel men acceptabel levnadsstandard med utgångspunkt i internationella människorättskonventioner. Beräkningen bygger på både egeninsamlade förstahandsdata, och nationella och internationella sekundärdata.

En typisk matvarukorg, en modelldiet, har satts ihop utifrån en enkel men näringsrik kost, i enlighet med WHO:s rekommendationer och lokala livsmedelspreferenser. För att uppskatta

37 Emiko Terazono 'Welcome to the world of Big Chocolate' (dec 2014) www.ft.com/content/80e196cc-8538-11e4-ab4e-00144feabdc0

38 Antonie Fountain & Friedel Huetz-Adams, Cocoa Barometer 2018

39 Mars 13.3%, Mondelez International 11.2%, Nestlé 8.8%, Ferrero 8.8%, Hershey, 5.3%; Lindt & Sprüngli, 2.4%, according to Candy Industry in 2014. BASIC & The French Fairtrade Platform, The Dark Side of Chocolate (2016)

40 Antonie Fountain & Friedel Huetz-Adams, Cocoa Barometer 2015

41 Living Income Report Rural Côte d'Ivoire-Cocoa growing areas, https://docs.wixstatic.com/ugd/0c5ab3_a437a776dc7747c2999d-3b0c60a46a97.pdf

boendekostnaderna definierades
en enkel standard utifrån
internationella miniminormer
och lokala förhållanden.

Datainsamlingen gjordes på
flera platser i de nio stora

kakaoområdena i Elfenbenskusten i juli och augusti 2018 med aktivt deltagande av Coffee-Cocoa Council (Le Conseil Café-Cacao). Totalt samlades cirka 1 200 priser från nästan 400 utomhusmarknader och butiker in. På ett liknande sätt samlades hyresuppgifter in. Andra kostnader, såsom utbildning, sjukvård, transporter med mera, bygger på sekundärdata som i undersökningen har kontrollerats mot faktiska förhållanden.

Familjestorleken, två vuxna och fyra barn, bygger på en sammanvägd bedömning över statistik över födda barn och barnadödlighet på landsbygden i Elfenbenskusten samt folkräkningar.

KIT Royal Tropical Institute har sedan fått i uppdrag att jämföra de beräknade levnadsinkomsterna utifrån faktiska inkomstuppgifter som samlades in 2017 från 3 045 jordbruksfamiljer i kakaodlande regioner i Ghana och Elfenbenskusten. Uträkningen, som bygger på en del uppskattningar, visar att en familj med mindre än fyra hektar kakao i genomsnitt tjänar 36,1 procent av levnadsinkomsten. Endast 6,9 procent av hushållen i denna grupp hade inkomster som motsvarade eller överträffade levnadsinkomsten.

Hushåll med mer än fyra hektar kakao tjänar i genomsnitt 92 procent av levnadsinkomsten. I hela urvalet är det bara 13 procent av hushållen som har en inkomst som motsvarar eller överträffar levnadsinkomsten.

Förutom priset på grödan påverkar även produktiviteten och antal hektar som ett familj jordbruk har tillgång till i stor uträkning möjligheten att få en levnadsinkomst.

*Kvinnor är mycket viktiga i utvecklingsprocessen.
Om du vill förändra odlarnas liv måste du fokusera
på kvinnor.*

Awa Traoré, kakaoodlare och generalsekreterare för CAYAT-kooperativet, som är en del av producentnätverket Fairtrade Afrika

Foto: Sean Hawkey

Medlemmar i kooperativet SCINPA, Elfenbenskusten, skalar kakaoböner

Beräkningsmodell av levnadsinkomst i Elfenbenskusten

LIVSMEDEL

99 g ris
41 g majs
50 g vitt bröd
230 g kassava
80 g taro eller jams
60 g matbanan
30 g jordnötter
20 g vita bönor
20 g torrmjölk (drygt 2 dl för barn)
13 g kycklingägg (2 i veckan)
20 g kål
70 g taro-blad
50 g aubergine
20 g lök
15 g tomat
50 g avokado
30 g olja
30 g brunt socker
17 % extra för salt, kryddor, svinn och variation

ANNAT ÄN MAT OCH BOENDE

- En beräknad andel för andra utgifter än mat och boende
- Extra utgifter för utbildning
- Extra utgifter för sjukvård

BOENDE

- Väggar och golv av tegel
- Cementgolv
- Tak av zink eller cement som inte läcker
- Tillräcklig boyta, minst 3 rum (vardagsrum, 2 sovrum)
- Tillgång till rent dricksvatten förhållandevis nära bostaden
- Tillgång till hygienisk toalett/latrin
- Tillräcklig belysning

- Tillräcklig ventilation
- Skaffer/matförvaring
- Byggnad i rimlig miljö (skydd mot kyla, fukt, värme, regn, vind)

BUFFERT FÖR OFÖRUTSEDDA UTGIFTER

- Månatlig utgift för oförutsedda händelser såsom olyckor, sjukdom och dödsfall/begravningar
- Ränta och lånekostnader är exkluderade från uträkningen då en levnadsinkomst antas möjliggöra för familjer att undvika att hamna i skuld

Beräkningsmodell för en levnadsinkomst för en referensfamilj i kakaoodlande regioner i Elfenbenskusten (Gôh, Loh Djiboua, Nawa, Mé, Agnéby, Tonkpi, Indénié-Djuablin, Sud-Comoé och San-Pedro)

Foto: James A. Rodriguez

Foto: Sean Hawkey

Foto: Fairtrade Sverige

Ghana

En liknande undersökning⁴² har gjorts för kakaodlare i Ghana. Den utfördes i mars 2018 av Sally Smith, forskare och konsult, och Daniel Sarpong, från University of Ghana, på uppdrag av *The Living Income Community of Practice*.

Den beräknade levnadsinkomsten på kakaoodlande regioner (Ashanti, centrala, östra och västra regioner) är 4 730 USD per år för en typisk familj med två vuxna och fyra barn. Det motsvarar en beräknad levnadsinkomst på 2,16 USD per dag och person.

Siffrorna baseras på en mycket enkel standard. I modelldieten är exempelvis 44 procent av kalorierna från majs och kassava, och två portioner färskt kött eller fisk i veckan ingår. Andra proteinkällor är torkad och saltad fisk, jordnötter och bönor. I boendestandarden accepteras delade toaletter med andra hushåll. Även täckta verandor har tagits med i beräkningen för boendeytan. Andra utgångspunkter är att familjens barn går i statliga skolor och att de flesta av familjemedlemmarna omfattas av nationella sjukförsäkringssystem.

Fördelningen av kostnader sammanfattas i tabellen nedan, vilket innebär att 52 procent av levnadsinkomsten går till livsmedel, 13 procent till bostäder, 30 procent till andra väsentliga behov (såsom utbildning, hälsovård, transport, kläder, möbler) och fem procent till oförutsedda utgifter.

Även i denna levnadsinkomstundersökning gör *KIT Royal Tropical Institutes* jämförelsen mellan levnadsinkomster och faktiska inkomster, baserade på de inkomstuppgifter som institutet samlade in 2017. I den finns också könsuppdelad statistik som bidrar med ytterligare perspektiv på produktionsförhållanden.

Referenspriser på kakao för levnadsinkomst i Västafrika

Med utgångspunkt i de skattade levnadsinkomsterna kan man räkna fram ett referenspris för kakaon för en genomsnittlig kakaodlande familj. Referenspriset för en levnadsinkomst baseras på den beräknade levnadsinkomsten, producerade volymer/hektar, storleken på gården och kostnaderna för en hållbar produktion.

Se Fairtrade Internationals

utförliga beskrivning och beräkning⁴⁴. I arbetet med att få fram referenspriser har beräkningar och ingångsvärden konsulterats och validerats med kakaodlare i Ghana och Elfenbenskusten, handlare, licenstagare, forskningsinstitut, icke-statliga organisationer och civilsamhällets aktörer.

Vi erbjuder mycket utbildning och coachning om ett hållbart jordbruk till odlarna, inklusive ekonomisk förvaltning och entreprenörskap. För att göra det tillgängligt för fler har vi startat en radiostation. Det är ett bra och effektivt verktyg för att kommunicera med många odlare. Vi kämpar mot barnarbete och varje år lägger vi 65 miljoner CFA⁴³ i projekt för att våra barn ska kunna gå i skolan. Allt detta har varit möjligt tack vare Fairtrade-premien.

Awa Traoré, generalsekretare på CAYAT-kooperativet, som är en del av producentnätverket Fairtrade Afrika

42 Living Income Report for Cocoa Growing Regions of Ghana, https://docs.wixstatic.com/ugd/0c5ab3_55017cee608047d494f56b496925ae4a.pdf

43 Västafrikanska franc, CFA, är valutan i sex afrikanska länder som ingår i en valutaunion.

44 <https://www.fairtrade.net/issue/living-income>

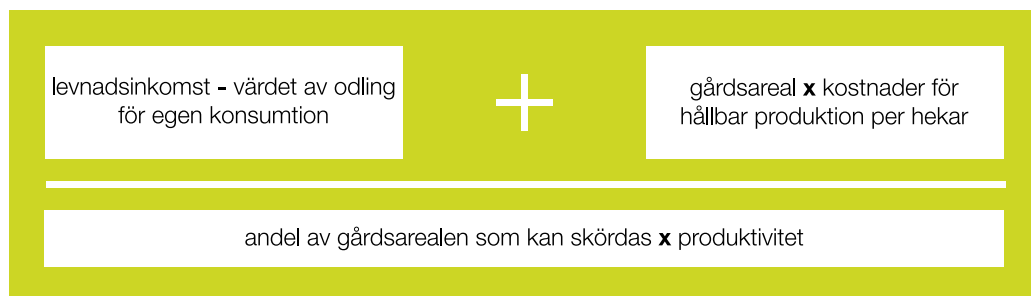
Beräkning av referenspris för kakao för levnadsinkomst i Västafrika⁴⁵

1. Levnadsinkomster	Utifrån ovan skattningar av levnadsinkomster per person och dag blir levnadsinkomsten för en typisk familj i Ghana 4 730 USD per år. Motsvarande summa i Elfenbenskusten är 7 271 USD. Forskningsresultat⁴⁶, data från den privata sektorn, och återkoppling från odlare, tyder på att hälften av hushållens matbehov i Elfenbenskusten produceras – eller skulle kunna produceras – på gården, värderat till 1 745 USD. Mindre mark är tillgänglig för odling för självförsörjning i Ghana. Där uppskattas en fjärdedel av det totala livsmedelsbehovet kunna odlas, värderat till 612 USD.
2. Produktivitet	Produktivitetsnivåer/hektar fastställdes utifrån faktiska erfarenheter från tillämpning av hållbara jordbruksmetoder. Kakao odlare i regionen diskuterade utifrån dessa fram ett realistiskt produktivetsmål och enades om en avkastning på 800 kg/hektar. I jämförelse är den genomsnittliga produktionen per hektar för närvarande 437 kg i Elfenbenskusten.
3. Nödvändig gårdsstorlek för ett livskraftigt familj jordbruk (i relation till tillgänglig arbetskraft i en familj)	Utgångspunkten är att den odlingsbara jorden ska vara tillräckligt stor för att en normalfamilj ska få en levnadsinkomst genom kakao odlingen, kunna odla för egen konsumtion och hålla mark i träda. Efter konsultering med odlare fastställdes storleken till 5,4 hektar i Elfenbenskusten och 4 hektar i Ghana. Eftersom kakao träden har en begränsad livslängd behöver en femtedel av odlingen förnygras regelbundet, dessutom används mark för självhushållning. Därför kan uppskattningsvis 4,4 hektar av ovan areal skördas i Elfenbenskusten och 3,3 hektar i Ghana.
4. Kostnad för en hållbar produktion (för att uppnå ovan nämnda avkastning)	Produktionskostnaderna inkluderar till exempel gödsel, utsäde, bekämpningsmedel, lönekostnader för anställd arbetskraft som inte familjen förväntas hinna med (beräknat på en levnadslön) och investeringar i utrustning och infrastruktur. Kostnaderna är beräknade till 418 USD och 358 USD per hektar i Elfenbenskusten respektive Ghana.

45 <https://www.fairtrade.net/issue/living-income>

46 Bland annat hushållsstudien Demystifying Cocoa, från Royal Institute of the Tropics (KIT), www.kit.nl/project/demystifying-cocoa-sector

Med hjälp av dessa uppskattningar kan ett referenspris för kakao räknas ut:

Referenspris för levnadsinkomst Elfenbenskusten

$$\frac{(7271-1745)+(5,3 \times 418)}{4,4 \times 800} = \mathbf{2,20 \text{ USD/kg}}$$

Referenspris för levnadsinkomst Ghana

$$\frac{(4730-612)+(4 \times 358)}{3,3 \times 800} = \mathbf{2,10 \text{ USD/kg}}$$

Fairtrade International har genom dessa beräkningar uppskattat att en genomsnittlig jordbruksfamilj i Elfenbenskusten behöver sälja sin kakao för 2 200 USD per ton för att få ihop en levnadsinkomst. Motsvarande för Ghana är 2 100 USD per ton.

Referenspriset i Elfenbenskusten motsvarar ett exportpris⁴⁷ på 3 000 USD, då kostnaden för mellanhänder, transporter, skatter etcetera ligger på runt 800 USD.

Om kakaon kan säljas för dessa referenspriser och odlarna lyckas höja sin produktivitet så att de får ut 800 kilo kakao per hektar, och har tillgång till fyra respektive 5,4 hektar, finns förutsättningar för att ett genomsnittligt familj jordbruk lyckas få en enkel men tillfredsställande levnadsstandard. Familjen kan då även betala en lön som motsvarar en levnadslön för den extrapersonal som behöver anlitas.

Det behövs alltså både höjda kakaopriser och höjd produktivitet för att uppnå en enkel men tillräcklig levnadsstandard för alla kakaodlare.

47 Free On Board (FOB)

Fallande kakaopris

Priset på kakao sjönk dramatiskt mellan september 2016 och februari 2017. Kakaoodlare i Elfenbenskusten såg hur deras primära inkomstkälla sjönk med så mycket som 30–40 procent från ett år till det nästa. I Ghana har statliga subventioner

Minimipriset är en av fördelarna med Fairtrade jämfört med andra certifieringar. När marknadspriset sjunker använder vi automatiskt minimipriset. Detta gör det möjligt för oss att fortsätta odla, och till och med förbättra produktionen.

Ebrottié Tanoh Florentin, kakaoodlare och generalsekreterare för kooperativet CEAA, Elfenbenskusten

skyddat familjejordbruken medan producenter i andra länder kände av prisnedgången omedelbart.

Prisnedgången orsakades av en kraftfull ökning av kakaoutbudet 2016/17, vilket framförallt var ett resultat av gynnsamma väderförhållanden i större producentländer. Det slog hårt mot kakaoodlare, vars inkomster redan var låga.

De låga inkomsterna förhindrar odlarna att investera i sina gårdar, vilket resulterar i låg produktivitet, vilket i sin tur håller kvar människor i fattigdom. En konsekvens blir även att kakaoodlarna sällan kan betala skäliga löner till anställda på sina gårdar när de behöver extra arbetskraft, vilket fortsätter spiralen av låga inkomster. Anställda i Elfenbenskusten tjänar mellan 209 USD och 1045 USD per år⁴⁸ (dec 2014), långt under den då fastställda minimilönen.

Redan före priset på kakao arbetade över två miljoner barn inom kakaoidustrin och antalet arbetande barn har ökat mellan 2009–2014 trots flera larmrapporter⁴⁹.

Hur bidrar Fairtrade till levnadsinkomster för kakaoodlare?

Att öka produktiviteten är en viktig del i arbetet för levnadsinkomst, vilket Fairtrade verkar för bland annat genom satsningar på utbildning. Ett annat viktigt sätt är genom att

Under 2017 skördade jag ett ton, och 2018 fick jag 1,5 ton. Utbildningen från Fairtrade har varit en viktig del i arbetet för att öka avkastningen.

Rosine Bekoin, som Fairtrade-certifierade sin odling 2016

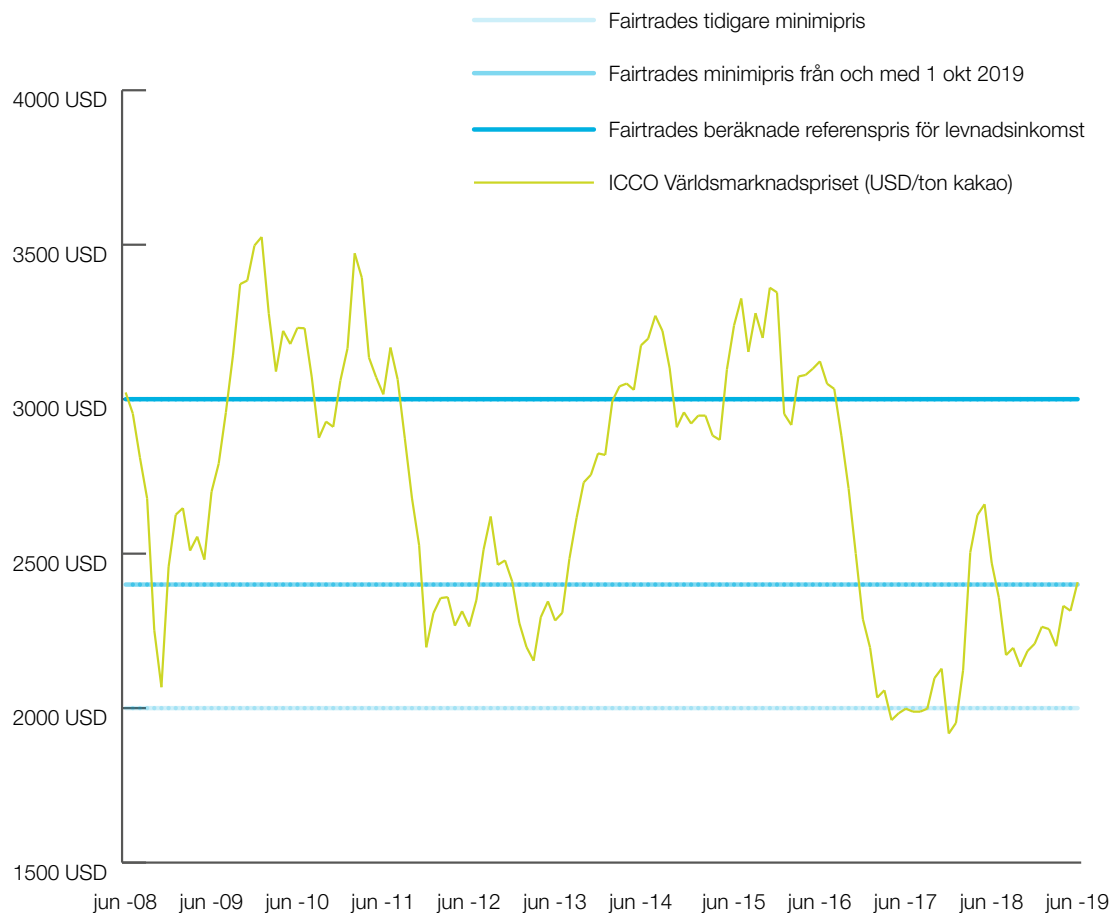
producentorganisationer, det vill säga Fairtrade-certifierade kooperativ eller plantager, använder Fairtrade-premien för att investera i ökad produktivitet. Men siffrorna i den här rapporten visar att det är långt ifrån tillräckligt, och kakaoidustrin som helhet är självkritisk⁵⁰. Om inget görs åt de låga kakaopriserna är risken stor att andra insatser för en hållbar kakaoproduktion misslyckas.

För att få till en förändring i branschen har Fairtrade International antagit en strategi för levnadsinkomst och alltså utarbetat ett referenspris på kakao i Elfenbenskusten och Ghana för att odlarna ska kunna försörja sig på sitt arbete. Fairtrade är i dag den enda certifiering som garanterar ett minimipris och den 1 oktober 2019 höjs minimipriset på kakao med 20 procent, som ett led i Fairtrades arbete för levnadsinkomster. Priset per ton Fairtrade-certifierad kakao ligger från och med oktober 2019 på 2 400 USD, till skillnad från tidigare 2 000 USD.

48 International Labor Rights Forum, The Fairness Gap: Farmer Incomes and Root Cause Solutions to Ending Child Labor in the Cocoa Industry (2014) https://laborrights.org/sites/default/files/publications/Fairness%20gap_low_res.pdf

49 Ibis

50 Since the first World Cocoa Conference and the drafting of the Global Cocoa Agenda in November 2012, sector-wide efforts have proliferated to improve the lives of farmers, communities and the environment. However, these have not been enough to achieve significant impact at scale. ICCO Berlin Declaration of the Fourth World Cocoa Conference (2018), www.icco.org/about-us/icco-news/387-berlin-declaration-of-the-fourth-world-cocoa-conference.html

Figur: Fairtrades referenspris för levnadsinkomst på kakao i Elfenbenskusten, Fairtrades äldre och nya minimipris samt världsmarknadspriiset på kakao över tid

Förändringen i Fairtrades minimipris för kakao innebär att gapet till referenspriset för en levnadsinkomst minskar med 40 procent.

Fairtrade-certifierade producentorganisationer får dessutom en Fairtrade-premie vid försäljningen av råvaran. Denna ligger utöver minimipriset men ingår alltid i den totalsumma köparen betalar för råvaran. Ju större volymer Fairtrade-certifierad råvara som köps/säljs, desto högre blir med andra ord premien i absoluta tal. Beslutet för hur premien ska användas tas gemensamt av odlarna i en demokratisk process. Fairtrade-premien används till att utveckla lokalsamhället socialt och ekonomiskt, t.ex. för utbildningar och investeringar i produktionen. Utöver minimipriset höjs även Fairtrade-premien för kakao med 20 procent – från 200 till 240 USD per ton. Under år 2017 genererade försäljningen av Fairtrade-certifierad kakao nästan 43 miljoner USD i Fairtrade-premier till odlarna.

Även Fairtrades prissättning för ekologisk kakao stärks. Den ekologiskt odlade kakaon får en prisdifferential (extra påslag) på 300 USD utöver Fairtrades minimipris alternativt världsmarknadspriiset (beroende på vilket pris som är högst när kakaon säljs). Skillnaden från och med oktober 2019 blir att odlarna alltid kommer få tillgång till den ekologiska prisdifferentialen även om världsmarknadspriiset är högre än Fairtrades minimipris. Den Fairtrade-certifierade odlaren garanteras genom minimipriset plus prisdifferentialen för ekologisk odling ett pris på 2 700 USD för Fairtrade-certifierad, ekologisk kakao.

Runt åtta procent av kakaon som produceras i Elfenbenskusten och Ghana är Fairtrade-certifierad.

Foto: Eric St-Pierre

Utan att andra aktörer hjälper till att sluta gapet mellan referenspriset för levnadsinkomst på kakao och världsmarknadspriset kan det bli svårt för Fairtrade att höja priset ännu mer. Blir prisskillnaden mellan Fairtrades minimipris och världsmarknadspriset för stor finns risken att efterfrågan på Fairtrade-certifierad kakao faller. De certifierade kooperativen riskerar i så fall att tvingas sälja en större del av skörden till ett lägre världsmarknadspris och samtidigt gå miste om Fairtrade-premien.

Prisjusteringarna i oktober 2019 är ytterligare ett steg i ett långsiktigt arbete för att stärka kakao odlarnas position i världshandeln, men det behöver kombineras med andra åtgärder. Inte minst behöver detaljhandeln, företag som använder kakao och upphandlare i Europa, fatta beslut om att bara köpa och sälja hållbart producerad kakao.

Elfenbenskustens och Ghanas regeringar höjer sitt lägstapris på kakao

Ett halvår efter att Fairtrade kommunicerade den planerade höjningen av minimipriset, i januari 2019, kom en mycket välkommen kommuniké från Elfenbenskustens och Ghanas regeringar, som båda har en statligt reglerad kakaohandel. Regeringarna har gått samman och bestämt sig för att samordnat höja sitt lägstapris för kakao till 2 600 USD per ton.

Fairtrades och de västafrikanska regeringarnas prisjusteringar uppåt kommer att bidra till att produktionen av kakao blir mer ekonomiskt, miljömässigt och socialt hållbar – även om de nya minimipriserna på sikt behöver höjas mer för att majoriteten av odlarna ska få en acceptabel levnadsstandard.

Ghanas och Elfenbenskustens nya pris ligger över Fairtrades minimipris. Detta minimipris fungerar som ett skyddsnät för Fairtrade-certifierade odlare över hela världen när marknadspriserna är låga. Fairtrades nya minimipris för ekologisk kakao ligger högre än Västafrikas lägstapris och utöver minimipriset tillkommer även Fairtrade-premien som har höjts från 200 till 240 USD per ton från och med 1 oktober 2019.

När priset pressas upp kan det få effekter på marknaden över tid. Efterfrågan på kakao kan minska och utbudet öka, vilket i sin tur innebär en prispress nedåt på världsmarknaden. För ett varaktigt och hållbart kakaopris behövs därför fler åtgärder vidtas (se vidare avsnittet om rekommendationer).

Vad gör Fairtrade för att öka försäljningen av Fairtrade-certifierad kakao?

En utmaning är att utbudet av Fairtrade-certifierad kakao i dagsläget är större än efterfrågan. Konsekvensen blir att producenter inte kan sälja hela skörden på Fairtrade-villkor. Fairtrade behöver alltså å ena sidan ta ytterligare steg för levnadsinkomster, å andra sidan verka för ökad efterfrågan så att producenterna kan sälja sina skördar till hållbara priser som går att leva på.

I de flesta livsmedelsbutiker finns nu ett stort utbud av Fairtrade-certifierade chokladprodukter, och det blir för varje år fler av dem. I Sverige ökade försäljningsvärdet av den Fairtrade-certifierade produktgruppen *Choklad, kex och konfektyr* med 47 procent år 2018 i jämförelse med år 2017.

År 2014 öppnade Fairtrade även upp för ett råvaruprogram, som därefter utvecklats till en ingrediensmärkning⁵¹, som gör det möjligt för Fairtrade-certifierade odlare att sälja en ännu större del av sin produktion som Fairtrade. Ingrediensmärkningen utgår ifrån Fairtrades befintliga kriterier och kontrollsystem men skiljer sig på några viktiga punkter. I produkter med Fairtrades svarta certifieringsmärke finns det krav på att allt som kan vara Fairtrade-certifierat i produkten också ska vara det. Det innebär att i en sammansatt produkt som innehåller olika råvaror ska alltså varje råvara som finns som Fairtrade-certifierad på marknaden vara just det. I produkter med det vita ingrediensmärket ska minst en råvara vara certifierad.

51 <https://fairtrade.se/produkter-med-flera-ingredienser/>

Råvaruprogrammet kommer att fasas ut under 2020, och då ersättas helt och hållet av ingrediensmärkningen.

De här satsningarna och olika företags åtaganden har gett goda resultat. År 2018 växte de globala volymerna av Fairtrade-kakao från Elfenbenskusten och Ghana med 57 procent.

Ett exempel från omvärlden är brittiska Coop som år 2017 fattade beslut om att enbart använda Fairtrade-kakao i sina produkter.

Ett annat mycket positivt exempel är att belgiska chokladföretagen *Belvas* och *Oxfam Fair Trade* samt nederländska *Tony's Chocolonely* redan betalar Fairtrades referenspris för levnadsinkomst vid köp av kakao från odlare i Västafrika.

Illustration: Svart produktmärkning och vit ingrediensmärkning

Fermentering av kakaoböner på kooperativet ABOCFA i Ghana

KAPITEL FYRA: LEVNADSLÖNER OCH FAKTISKA LÖNER RUNT OM I VÄRLDEN

I nedanstående tabell sammanfattas levnadslöner och faktiska löner i studier av Global Coalition for Living Wage. Undersökningarna är genomförda mellan 2013 och 2019 och har alla gjorts enligt

den noggranna och transparenta Ankermodellen som bygger på en kombination av primära och sekundära data. Vi har valt bort undersökningar av fabriker och produkter som inte är relevanta för Fairtrades verksamhet. Det innebär att det finns fler undersökningar på hemsidan där Global Coalition for Living Wage publicerar pågående och slutförda studier. Flera nya studier, som är pågående, kommer att publiceras under 2019 och 2020.

Inget samhälle kan blomstra och må väl, i vilket största delen av dess invånare är fattiga. Det är inte mer än rättvist att de som föder, klär och bygger bostäder åt hela befolkningen ska få ut en sådan andel av sitt arbete att de själva kan äta, klä sig och bo anständigt.

Adam Smith, 1776

Land/ort	Område	Faktiska inkomster anställda/ månad (andel av arbetskraften)	Levnadslön/ månad	Faktiska inkomster som andel av den beräknade levnadslönen	Undersökning genomförd (år)
Costa Rica	Bananer	549	741	74 %	2017
Dominikanska Republiken (norra regionen)	Bananer	136	275	49 %	2013
Ghana (Lower Volta Region)	Bananer	173	235	74 %	2017
Pakistan (rurala Sialkot)	Fotbollar	77	163	47 %	2016
Pakistan (urbana Sialkot)	Fotbollar	132	195	68 %	2015
Brasilien (rurala Minas Gerais Region)	Kaffe	353	382	92 %	2016
Guatemala (Central Valley Area)	Kaffe	210	359	58 %	2016
Nicaragua (nordvästra)	Kaffe	221	265	83 %	2017/2018
Etiopien (Ziway)	Rosor	53	163	33 %	2017
Kenya (Lake Naivasha)	Rosor	141,5	216	66 %	2014
Kenya (Mount Kenya)	Rosor	133,5	135	99 %	2015/2016
Malawi (Rural south)	Te	55	97	57 %	2017

Land/ort	Område	Faktiska inkomster anställda/ månad (andel av arbetskraften)	Levnadslön/ månad	Faktiska inkomster som andel av den beräknade levnadslönen	Undersökning genomförd (år)
Sri Lanka	Te	118	147	80 %	2015
Bangladesh (städer och områden runt Dhaka)	Textilindustri	75	177	42 %	2016
Bangladesh (Dhaka)	Textilindustri	75	214	35 %	2016
Vietnam (Ho Chi Minh City)	Textilindustri	217	290	75 %	2016
Indien (Tiruppur, Tamil Nadu)	Textilindustri	116	205	57 %	2016
Indien (Bhadohi, Uttar Pradesh)	Textilindustri	108	133	81 %	2016

Tabell: jämförelse mellan faktiska löner och beräknade levnadslöner i 18 undersökningar, alla siffror i USD. Alla rapporter i tabellen finns på www.globallivingwage.org.

Sammanställningen av de 18 undersökningarna i tabellen visar att de genomsnittliga faktiska lönerna uppgick till mellan 33 och 99 procent av den beräknade levnadslönen. De genomsnittliga faktiska inkomsterna för de anställda inom alla sektorer som redovisas i tabellen ovan ligger på **65 procent** av den beräknade levnadslönen. Det är värt att notera att uppskattningarna av levnadslönen bygger på en miniminivå för en mycket enkel men tillfredsställande levnadsstandard.

Inte i någon av undersökningarna ligger de faktiska lönerna i nivå med den beräknade levnadslönen, även om det är nära i ett fall. Inkomsterna är i flera fall så pass låga att det är svårt att se hur människor ska kunna ta sig ur fattigdomen utan extraordinära insatser.

I en del av undersökningarna finns olika uppgifter för faktiska löner beroende på hur länge en anställd har jobbat inom sektorn eller beroende på kvalifikationer i olika tjänster inom sektorn. I dessa fall redovisas i tabellen ett genomsnitt av den högsta och lägsta faktiska lönen.

Undersökningarna är gjorda inom en sjuårsperiod, och det kan vara så att löner har gått upp, men även att inflation har lett till reallönesänkningar. I en hel del av undersökningarna har det gjorts inflationskorrigerade uppdateringar av de beräknade levnadslönerna. Vi har som princip valt att utgå från siffrorna i den ursprungliga undersökningen för att de ska vara jämförbara med de faktiska lönerna i den genomförda undersökningen. Den som behöver aktuella siffror för levnadslönen i en

viss sektor på en viss plats bör hämta uppgifterna på www.globallivingwage.org. Undersökningarna är dessutom väldokumenterade, ofta på över 50 sidor, och en källa till information om sektorn på en viss plats.

Bland annat innehåller flera rapporter lönestatistik över tid och jämförelser mellan olika sektorer i landet. Exempelvis inom te-sektorn i Sri Lanka finns en tydlig trend att de faktiska lönerna ökar mer än inflationen mellan 2005 och 2014. Samtidigt ligger de genomsnittliga lönerna bland plockare i te-sektorn på 57 procent av genomsnittliga löner inom formella sektorn i urbana områden. ILO-siffror i rapporten om Dominikanska republiken visar att medan arbetskraftens produktivitet ökat stort under 00-talet så har reallönerna sjunkit.

Sammanställningen över levnadslöner visar att gapet mellan faktiska inkomster och levnadslöner kan skilja sig mycket för samma produkt i olika länder. Exempelvis tjänar anställda inom banansektorn i norra regionen av Dominikanska republiken en mindre andel av levnadslönen än anställda i Costa Rica och Ghana (Lower Volta).

Jämför man kaffesektorn i Brasilien, Guatemala och Nicaragua ligger de faktiska genomsnittliga lönerna i Brasilien närmast den beräknade levnadslönen. I tabellen kan man även se hur de nicaraguanska lönerna för anställda på kaffeplantage, i relation till levnadslönen, ligger betydligt högre än motsvarande jämförelse i Guatemala.

De två undersökningarna om rosor i olika delar av Kenya visar på stora skillnader i hur mycket de anställda tjänar i relation till den beräknade levnadslönen, och det beror framförallt på att de som bor närmare städer har högre kostnader för boende, mat, transporter och andra basbehov. I Mount Kenya kommer de genomsnittliga faktiska inkomsterna nästan upp i en levnadslön (99 procent). Undersökningen visar dock på stor lönespridning, beroende på hur många år man har arbetat inom sektorn. Det innebär att nyanställda tjänar bara 77 procent av en levnadslön medan de som arbetat 17 år tjänar 22 procent mer än en levnadslön. Liknande effekter finns inom textilindustrin i Indien och i produktionen av fotbollar i Pakistan.

En vanlig konsekvens av låga inkomster är att största delen av hushållets budget av förklarliga skäl spenderas på livsmedel. Det innebär att andra grundläggande basbehov blir lidande. Det är dessutom kostsamt att leva på marginalen. Pengarna räcker inte för att köpa stora kvantiteter av livsmedel som kan sänka kostnaden för livsmedel över tid eller exempelvis att köpa en energieffektiv spis som sparar tid och pengar för att införskaffa ved eller annat bränsle.

Vad beror de låga lönerna på?

Orsakerna till de låga priserna och lönerna är komplexa. De går att hitta på lokal, nationell och internationell nivå. Pris- och lönebildningen på olika marknader påverkas av en mängd faktorer. Låga priser och löner kan exempelvis vara konsekvenser av hög arbetslöshet, hård konkurrens på världsmarknaden, svaga fackföreningar, brister i arbetsrätten och låg förädlingsgrad hos råvaruproducerande länder. Nedan utvecklar vi några av faktorerna.

Länders minimilöner ligger långt under levnadslönen

Nedan tabell över minimilöner som andel av uppskattade levnadslöner är sammanställd utifrån de levnadslönsundersökningar som har genomförts inom ramen för Global Living Wage Coalition. Alla länder har inte fastställt minimilöner (eller hade inte det när levnadslönsundersökningen genomfördes) och därför är det färre sektorer med i denna tabell än i förra avsnittet.

Land/ort	Område	Minimilön i landet/månad, i USD	Levnadslön/månad, i USD	Minimilön som andel av levnadslön
Bangladesh (städer och områden runt Dhaka)	Textilindustri	69	177	39 %
Bangladesh (Dhaka)	Textilindustri	69	214	32 %
Costa Rica	Bananer	494	741	67 %
Dominikanska Republiken (rorra regionen)	Bananer	125	275	45 %
Ghana (Lower Volta Region)	Bananer	54	235	23 %
Guatemala (Central Valley Area)	Kaffe	295	359	82 %
Indien (Bhadohi, Uttar Pradesh)	Textilindustri	106	133	80 %
Kenya (Lake Naivasha)	Rosor	56	216	26 %
Kenya (Mount Kenya)	Rosor	56	135	41 %
Malawi (Rural south)	Te	30	97	31 %
Nicaragua (nordvästra)	Kaffe	174	265	66 %
Pakistan (rurala Sialkot)	Fotbollar	125	163	77 %
Pakistan (urbana Sialkot)	Fotbollar	125	195	64 %
Vietnam (Ho Chi Minh City)	Textilindustri	158	290	54 %

Tabell: jämförelse mellan faktiska löner och minimilöner i 14 levnadslönsundersökningar

Tabellen visar att ländernas lagstadgade minimilöner, vid det undersökta tillfället, uppgick till mellan 23 och 82 procent av den beräknade levnadslönen i respektive studie. I genomsnitt låg minimilönen på drygt hälften, **53 procent**, av levnadslönen.

Inte i en enda av undersökningarna kommer minimilönen upp i en nivå där den anställde har möjlighet att få en enkel men acceptabel levnadsstandard tillgodosedd, trots att alla de undersökta länderna har ratificerat FN:s internationella konvention om de ekonomiska, kulturella och sociala

rättigheterna⁵².

I sju av 15 fall ligger minimilönerna på mindre än hälften av en levnadslön.

Minimilönerna i dessa studier är alltså synonyma med fattigdomslöner, och i vissa fall till och med en extrem materiell fattigdom. I exempelvis Malawi uppgår den lagstiftade minimilönen till bara 65 procent av Världsbankens definition av extrem fattigdom (1,9 USD/per dag)⁵³.

Ett skäl till de extremt låga lönerna är alltså att regeringar inte använder minimilöner som ett verktyg för att garantera att invånarna får rätten till en levnadslön. Mot denna bakgrund blir det problematiskt när många multinationella företag i sin tur använder minimilöner i sina uppförandekoder som en indikator på social hållbarhet.

I undersökningarna ovan är dock de faktiska lönerna i de flesta fall högre än minimilönerna, även om det finns undantag. Exempelvis så ligger de faktiska lönerna i rurala Pakistan (fotbollar) och i Guatemala (kaffe) långt under den fastställda minimilönen.

Oxfam⁵⁴ drar i rapporten *Ripe for Change* även slutsatsen att en relativt högre satt minimilön tenderar minska gapet till levnadslönen.

Avsaknad av organisering och kollektivavtal

Odlare och anställda kan stärka sin position inom leverantörskedjorna när de åtnjuter föreningsfrihet och rätten till kollektiva förhandlingar, vilket är grundläggande rättigheter i ILO:s kärnkonventioner⁵⁵, liksom i Fairtrades kriterier.

I en global undersökning⁵⁶ av ILO och Ethical Trading Initiative (ETI), som bygger på en enkät med 454 producenter från 87 länder (2016), framgår hur förekomsten av kollektivavtal, fackföreningar och arbetskommittéer påverkar löner. Förekomsten av kollektivavtal på ett företag ger i genomsnitt elva procent högre timlön och närvaro av en fackförening/arbetskommitté 15 procent högre löner, i jämförelse med företag utan dito. En liknande effekt syns på antal arbetstimmar. Facklig närvaro resulterar i en något kortare arbetsdag.

ILO/ETI visar också i undersökningen att förhandlingspositionen har stor betydelse för vilket pris en aktör längre ner i leverantörskedjan kan få ut. I en jämförelse mellan marknader där det finns många köpare och en unik aktör som köper upp till hälften av produktionen finns en tydlig korrelation till lägre löner. På marknader med en inköpare som har en dominerande ställning betalas i genomsnitt 20 procent lägre löner. Det tyder på, skriver ILO, att inköpare missbrukar sin starka ställning när de förhandlar om priser med sina underleverantörer.

Även möjligheten för odlare att få ett högre pris för grödan och en större andel av konsumentpriset tycks bero på makt- och förhandlingspositioner inom leverantörskedjan. BASIC visar i en analys för Oxfam⁵⁷ att nivån på *vertikal integration* – det vill säga i vilken utsträckning producenterna har kontroll över grödan fram till att den ska exporteras, vanligtvis genom uppbyggda förbindelser med återförsäljare i konsumentländer – har en betydande effekt på deras andel av slutkonsumentpriset. Detta gäller både storskaliga plantager och familjejordbruk, vilket tyder på att förhandlingspositionen är viktig oavsett skalan på produktionen. Odlare inom småskaligt jordbruk får en betydligt större

52 Sökning har gjorts i FN:s ratificeringsdatabas: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=168&Lang=EN

53 I augusti 2019 var minimilönen satt till 962 Malawi Kwacha, vilket till en dollarkurs på 744 Malawi Kwacha motsvarar 1,23 USD. När levnadslönsundersökningen i Malawi gjordes år gjordes 2014 uppgick minimilönen till 71 procent av Världsbankens definition av extrem fattigdom. www.malawitea2020.com/uploaded/2017/12/Malawitea2020_wages-report-2017.pdf

54 Sid 78 i *Ripe for Change* (2018), www.oxfam.org/en/research/ripe-change

55 <https://www.upphandlingsmyndigheten.se/globalassets/hallbarhet/socialt-ansvarsfull-upphandling/ilo-karnkonventioner-humanrights.se.pdf>

56 D. Vaughan-Whitehead and L.P Caro, *Purchasing Practices and Working Conditions in Global Supply Chains: Global Survey Results*, Geneva: ILO. www.ilo.org/travail/info/fs/WCMS_556336/lang--en/index.htm

57 *Ripe for change*, www.oxfam.org/en/research/ripe-change

andel (i genomsnitt 26 procent mer) av det slutliga konsumentpriset när de är organiserade i kooperativ med tillräckliga stordriftsfördelar för att exportera.

Skev fördelning i värdekedjan

I rapporten Ripe for Change (2018)⁵⁸ visar Oxfam att andelen av konsumentpriset som går till producenterna inom flera grödor har minskat över tid. År 2011 fick de berörda råvaruproducenterna av livsmedel i genomsnitt mindre än 14 procent av produkternas konsumentpris. År 1995 var motsvarande andel 16 procent.

Inom banansektorn tjänar de anställda på plantagerna i genomsnitt mellan fem och nio procent av konsumentpriset, medan återförsäljare i Europa får mellan 36 och 43 procent av konsumentpriset, visar BASIC i en rapport från 2015⁵⁹. Fördelningen av värdekedjan och skatter mm. ser olika ut i olika länder. Illustrationen nedan ger en genomsnittlig bild av hur bananens värde fördelas.

Hur bidrar Fairtrade till levnadslöner?

I en världshandel med så pass låga löner att det i princip omöjliggör för många att ta sig ur fattigdomen, behövs extraordinära insatser. Det är mot den bakgrunden som Fairtrade som tredjepartscertifiering har utvecklats och även sett behovet av att öka kunskapen om anställdas villkor genom noggranna undersökningar som synliggör gapet mellan faktiska löner och levnadslöner.

För att en vara ska kunna bli Fairtrade-certifierad måste en rad krav i handelskedjan vara uppfyllda. Kraven bygger på Fairtrades kriterier för ekonomisk, social och miljömässig hållbar utveckling som har utvecklats utifrån internationell rätt.

För anställda på banan-, ros- och teplantager handlar kriterierna bland annat om att de ska få något så grundläggande som ett anställningsavtal, men även rätten till övertidsersättning, föräldraledighet, att göra sin röst hörd och organisera sig fackligt. Rätten att förhandla löner kollektivt är central för att anställda ska kunna höja sina löner. Fairtrades kriterier syftar således även till att stärka den lokala organiseringen så att anställda genom sina fackliga organisationer kan förhandla till sig löner och villkor som det går att försörja sig på.

I Fairtrade Internationals globala strategi är målet ett handelssystem som ger en levnadslön för anställda och en levnadsinkomst för odlare. I linje med det stärker Fairtrade sina kriterier i samband med de revideringar som görs i en kontinuerlig uppföljningsprocess.

När Fairtrade-kriterierna för anställd arbetskraft reviderades (2014) infördes tydligare krav på anställdas rätt till fri organisering och kollektiva förhandlingar. Certifierade producenter ska inte

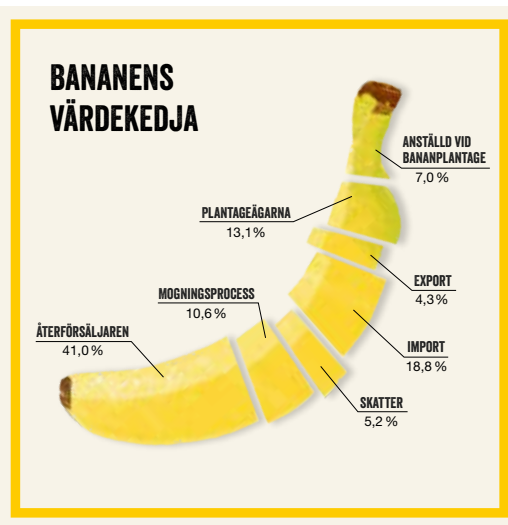

Illustration: Genomsnittlig fördelning av bananens värdekedja mellan fem producentländer och Europa (BASIC, 2015), data från Eurostat, CIRAD, Comtrade, Sopisco och litteraturoversikt

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Banana value chains in Europe and the consequences of Unfair Trading Practices, www.makefruitfair.org/wp-content/uploads/2015/11/banana_value_chain_research_FINAL_WEB.pdf

bara informera om denna rättighet gentemot sina anställda, utan också verka för att fackföreningar får träffa anställda samt för tecknandet av kollektivavtal om sådant inte finns på plats. Fairtrade International introducerade även en ny metodik för att definiera nivån för levnadslön i olika regioner och tydligare riktlinjer för den process som företag måste följa för att arbeta för levnadslön för de anställda. De anställda gavs också större kontroll över hur Fairtrade-premien används. Premiekommittén, som består av representanter för de anställda, ålades obligatorisk redovisning av alla utgifter inför de anställdas generalförsamling. Med revideringen fastställdes även att Fairtrade-premien till viss del kan betalas ut som kontantbetalning, vilket efterfrågats av tillfälligt anställda och migrantarbetare.

Fairtrades textilstandard (2016) innebär att alla fabriker i handelskedjan ska betala ut levnadslön senast sex år efter certifieringen. När kriterierna för blommor reviderades (2017) inkluderades lägstalöner för anställda vid plantager, vilket ledde till att exempelvis anställda i Tanzania såg en inkomstökning på 30 procent⁶⁰. Så när drygt hälften (2018) av alla snittrosor som säljs i Sverige är Fairtrade-märkta, får det stor betydelse för de anställda på blomplantagen. De nya kriterierna för kakao, som beskrivits i kapitel tre, börjar gälla i oktober 2019.

Omfattande kriterier måste vara uppfyllda för att en producentorganisation, det vill säga ett kooperativ eller en plantage, ska kunna Fairtrade-certifiera sig. Men det finns också så kallade utvecklingskriterier. Dessa handlar om att kontinuerligt skapa förbättringar till exempel i fråga om arbetsvillkor och löner samt att hela tiden utveckla verksamheten socialt, ekonomiskt och miljömässigt. Det kan ta tid att ställa om till en hållbar produktion.

Även Fairtrade-premien bidrar till att höja levnadsstandarden genom de lokala projekt och satsningar som producentorganisationen och anställda fattar beslut om i en demokratisk process. Den globala försäljningen av Fairtrade-certifierade produkter ökade under 2017 med nio procent till förmån för drygt 1,6 miljoner odlare och anställda inom jordbruket världen över. Det genererade en Fairtrade-premie på 1,7 miljarder kronor.

KAPITEL FEM: VÄXANDE STÖD FÖR LEVNADSINKOMST

Det finns en bred samsyn om att näringslivets agerande har stor betydelse för hur väl mänskligheten ska lyckas med Agenda 2030. En ekonomiskt, miljömässigt och socialt hållbar produktion innebär att även de som är i början av leverantörskedjorna – exempelvis odlare och anställda på plantager i länder med utbredd fattigdom – ska kunna försörja sig på sitt arbete. Genom att säkerställa att alla inom värdekedjan får en levnadsinkomst, eller en levnadslön, bidrar företag till FN:s globala mål för hållbar utveckling, som inkluderar att utrota fattigdom och tillhandahålla anständiga jobb (och därmed levnadslön). På samma gång lever man upp till en viktig del av FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter⁶¹, UNGP, som slår fast att företag har ett ansvar att respektera anställdas mänskliga rättigheter.

Det finns en tydlig trend av

De globala målen representerar en ambitiös och omdanande agenda. De företag som tar en aktiv roll i omställningen och gör de globala målen som en strategisk grund för sitt arbete kommer att ha fördelar på marknaden, kunna hantera risker bättre och befästa en varaktig position i arbetet på vägen till 2030.

Peter Bakker, ordförande och VD, World Business Council for Sustainable Development

60 <https://fairtrade.se/hojda-loner-for-anstallda-vid-rosplantage-i-tanzania/>

61 www.ohchr.org/documents/publications/GuidingprinciplesBusinesshr_eN.pdf

Ökad medvetenhet kring behovet av att fokusera på hållbara priser och löner:

Vinn-vinn-situation att satsa på levnadslöner

Det finns även företagsekonomiska skäl att se till att anställda i leverantörskedjan erhåller en levnadslön. Fokus på levnadslöner underlättar för företag att:

- säkerställa fortsatt tillgång till hållbart producerade råvaror, för att kunna fortsätta förse världens konsumenter med varor av hög kvalitet. Och därmed fortsätta vara lönsam på lång sikt,
- göra sig attraktiva på arbetsmarknaden och rekrytera kompetens,
- öka produktiviteten och minska produktionskostnaderna genom att minska personalomsättningen,
- stärka varumärket och göra sig attraktiva för andra företag som har en levnadslönsstrategi och som har ett medialt fokus på sig samt
- öka anställdas engagemang och minska antalet strejker.

Levnadslönen syftar också till att säkerställa ett adekvat näringsintag och hälsosamma bostäder, vilket i sin tur...

- ... kan förväntas leda till mindre sjukfrånvaro och bättre förutsättningar att utföra sitt arbete.

- I 2018 års rapport av SDG Reporting Challenge⁶² från det globala konsultföretaget PwC används levnadslön som indikator för det första globala målet om att utrota fattigdomen (hur stor andel av arbetskraften som tjänar lika med eller över en levnadslön). I rapporten, som bygger på en granskning av 729 internationella börsbolag, framgår att det vanligaste utvecklingsmålet som företagen rapporterar om är nummer åtta, som bland annat handlar om anständiga arbetsvillkor. För det målet använder PwC indikatorn Andel av arbetstagarna längs värdekedjan med fasta anställningskontrakt och överenskommelser kring rättvisa arbetsvillkor.

- På världskonferensen för kakao i Berlin 2018 deltog 1 500 deltagare från 65 länder med företrädare från handeln, tillverkare, odlare, regeringar för producent- och konsumentländer. Kakaosektorn gjorde där ett gemensamt uttalande om nödvändigheten att göra det möjligt för odlarna att leva på sitt arbete: *Alltför många kakaoodlare lever fortfarande i fattigdom. Avskogning, barnarbete, ojämlikhet mellan könen, kränkningar av de mänskliga rättigheterna och många andra utmaningar är en del av vardagen i många områden där det odlas kakao. Kakaosektorn kommer inte att vara hållbar så länge odlarna inte tjänar en levnadsinkomst.*⁶³

⁶² From promise to reality: Does business really care about the SDGs? www.pwc.com/gx/en/services/sustainability/sustainable-development-goals/sdg-reporting-challenge-2018.html

⁶³ www.icco.org/about-us/icco-news/387-berlin-declaration-of-the-fourth-world-cocoa-conference.html

- Inom ramen för den svenska dagligvaruhandelns breda samarbete Hållbar Livsmedelskedja⁶⁴ har vägledningen Hållbara Produkter⁶⁵ tagits fram. I den framgår att man ska arbeta för ett *jordbruk som tryggar goda och säkra arbetsförhållanden och ger lön som det går att leva på*. Företagen ska sätta ambitiösa mål och senast 2020 visa på reella framsteg.
- Axfood, en av Sveriges stora livsmedelskoncerner, har en koncernövergripande levnadslönsstrategi och lyfter levnadslön som en viktig fråga i sin hållbarhetsrapport för 2018: *Axfood står bakom principen om allas rätt till en lön som det är möjligt att försörja sig på. De lagstadgade minimilöner som finns i många länder är inte desamma som en lön som täcker baskostnader för en familj, det vill säga en levnadslön. I dagsläget fungerar en minimilön snarare som ett tak än ett golv i de flesta produktionsländer. Axfoods hållbarhetsprogram har som övergripande mål att till 2030 utrota fattigdom inom Axfoods leverantörsled för egna varor*. Senast 2020 ska strategin för levnadslön ha lett till att Axfood kan mäta och följa upp levnadslönsarbetet.

Det finns alltså en växande medvetenhet om problemet med låga priser och löner, och ett intresse för att betala priser och löner som bidrar till Agenda 2030 och inte leder till kränkningar av mänskliga rättigheter. Ändå är vi bara i början av ett långsiktigt arbete för att skapa en hållbar världshandel där alla i leverantörskedjorna tjänar en levnadsinkomst eller en levnadslön.

Även politiker och konsumenter visar ett allt starkare stöd för en ekonomiskt och socialt hållbar produktion och handel.

- Riksdagen har slagit fast att den offentliga konsumtionen ska grunda sig på hållbara arbetsvillkor. Lagen om Offentlig Upphandling (LOU) kompletterades 2017 och slår fast att *upphandlande myndighet ska, om det är behövligt, kräva att leverantören ska fullgöra kontraktet enligt angivna villkor i enlighet med ILO:s kärnkonventioner*. Under ett seminarium⁶⁶ om levnadslön i Almedalen (2019) var civilminister Ardalan Shekarabi (S) tydlig: *Våra skattemedel används ännu för social dumpning, och det är inte meningen att de pengar vi avstår från i skatt ska kränka mänskliga rättigheter*. I Miljömärkning Sveriges enkät⁶⁷ inför Europaparlamentsvalet svarar 70 procent av de svarande svenska EU-kandidaterna *ja* på frågan om de kommer att driva frågan om hållbar upphandling i EU. Ytterligare 27 procent svarar *ja kanske*.
- I CONCORD Sveriges enkät⁶⁸ med EU-kandidater till Europaparlamentsvalet 2019 svarar alla kandidaterna från S, MP, L, KD, V och FI samt en kandidat från C *ja* på frågan om de stöder en lagstiftning för obligatorisk riskanalys och åtgärdsplan för företag (Human Rights Due Diligence) på EU-nivå. M och övriga kandidater från C svarar *nej*. Samtliga kandidater uttrycker att frågan är mycket viktig. M vill dock invänta en utredning av svensk lagstiftning innan de fattar beslut om EU-nivån.
- Stödet bland konsumenterna i Sverige för en socialt och ekonomiskt hållbar produktion är stort. Det visas inte minst genom att konsumtionen av Fairtrade-certifierade varor år för år ökar kraftigt. Nio av tio invånare i Sverige känner till Fairtrade och av dessa handlar 85 procent regelbundet Fairtrade-märkta varor⁶⁹.

64 www.hallbarlivsmedelskedja.se/

65 www.hallbarlivsmedelskedja.se/wp-content/uploads/2019/01/WWF_Hallbara-Produkter-v_1.2.pdf

66 www.facebook.com/FairtradeSverige/videos/324222041817286/

67 www.svanen.se/siteassets/rapporter--undersokningar/eu-val-rapport/eu-val-rapport-slutversion_lw.pdf

68 www.concord.se/10-fragor-om-hur-eu-ska-ta-ansvar-for-varlden

69 www.fairtrade.se/fairtrade-markta-produkter-for-over-fyra-miljarder-2018

- I en undersökning (2018) med 5 000 européer svarar 84 procent att de tycker det är viktigt att företag minskar sin negativa påverkan på den globala fattigdomen⁷⁰.

Stora utmaningar vad gäller företags hållbarhetsarbete

Även om PwC:s granskning *SDG Reporting Challenge*⁷¹ visar att många av de globala börsbolagen lyfter Agenda 2030 i sina hållbarhetsrapporter har hälften av företagen inte identifierat några prioriterade hållbarhetsmål. Bara 19 procent av de verkställande direktörerna, eller styrelseordföranden, tycker att det är värt att ta upp målen i sina texter i årsredovisningarna.

Corporate Transparency har analyserat⁷² (2019) hur ett 100-tal europeiska börsföretag rapporterar utifrån EU:s direktiv om tillhandahållande av icke-finansiell information och upplysningar om mångfaldspolicy⁷³. De flesta företagen rapporterar vikten av hållbarhetsfrågor, men informationen är sällan tillräcklig vad gäller konkreta frågor, mål och huvudrisker, exempelvis:

- Få företag inkluderar outsourcade anställda i sitt perspektiv. Endast fem procent rapporterar huruvida kvinnor och män har samma möjligheter samt om det finns kollektivavtal.
- Endast tio procent av företagen rapporterar om levnadslön samt huruvida det finns föreningsfrihet.
- Endast 36 procent beskriver sina system för human rights due diligence (HRDD).

I Sverige har Amnesty Sverige, Diakonia och Fair Action gjort granskningen *Höj ribban!*⁷⁴ (2019) med anledning av att den svenska årsredovisningslagen har reviderats utifrån det reviderade EU-direktivet som nämns ovan. Hälften av 28 svenska börsföretag saknar i sin hållbarhetsredovisning en riskanalys över hur verksamheten kan påverka mänskliga rättigheter negativt. Endast fem av företagen redovisar att de specifikt har genomfört en human rights due diligence, något som krävs enligt FN:s vägledande principer.

KAPITEL SEX: KATALYSATORER FÖR EN HÅLLBAR VÄRLDSHANDEL OCH AGENDA 2030

Världshandeln har haft en stor betydelse för välbefindandet i världen och den är en drivkraft för utveckling och entreprenörskap. Det är viktigt för många odlare och anställda i länder med utbredd fattigdom att kaffe, bananer, kakao och andra varor kan säljas till Europa och andra delar av världen utan betungande handelshinder, såsom tullar, avgifter och subventioner. Men en fri handel är inte det samma som en handel utan spelregler.

En grundregel måste vara att mänskliga rättigheter och miljö respekteras. Odlare och anställda ska kunna leva ett värdigt liv på inkomsterna från sitt arbete. Siffrorna i den här rapporten visar att verkligheten inte lever upp till detta. Fortfarande fördelas frukterna av handeln överklagt ojämnt.

Utmaningarna i världshandeln är på samma gång stora och komplexa som förvånansvärt enkla.

70 Fashion Revolution's survey of 5,000 European consumers, www.fashionrevolution.org/resources/consumer-survey

71 From promise to reality: Does business really care about the SDGs? www.pwc.com/gx/en/services/sustainability/sustainable-development-goals/sdg-reporting-challenge-2018.html

72 www.allianceforcorporatetransparency.org/assets/2018_Research_Report_Alliance_Corporate_Transparency-66d0a-f6a05f153119e7cffe6df2f11b094affe9aaf4b13ae14db04e395c54a84.pdf

73 EUROPAPARLAMENTETS OCH RÅDETS DIREKTIV 2014/95/ EU av den 22 oktober 2014 om ändring av direktiv 2013/34/EU vad gäller vissa stora företags och koncerners tillhandahållande av icke-finansiell information och upplysningar om mångfaldspolicy, se <https://www.eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0095&from=SV>

74 Höj ribban! www.amnesty.se/aktuellt/hoj-ribban-svenska-foretags-arbete-med-manskliga-rattigheter/

De som producerar vår mat, och andra råvaror, måste få en inkomst som det går att leva på. För att lyckas skapa en internationell handel med levnadslöner och priser som leder till levnadsinkomster behöver alla aktörer i världshandeln ta ansvar och lägga betydande tid och resurser på de ekonomiska och sociala hållbarhetsutmaningarna. Politiker på olika nivåer, beslutsfattare på multilaterala organisationer, företag och konsumenter behöver alla fatta medvetna beslut.

Företags ansvar för mänskliga rättigheter

Som framgått ovan är utgångspunkten för levnadsinkomster och levnadslöner de internationella konventionerna om de mänskliga rättigheterna. Men vilket ansvar har då olika aktörer? FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter antogs 2011 av FN:s råd för mänskliga rättigheter. Principerna slår fast staternas, företagens och individernas roller och ansvar:

- staten är skyldig att skydda de mänskliga rättigheterna
- företagen är skyldiga att respektera de mänskliga rättigheterna
- individerna har rätt att få sin sak prövad vid kränkningar.

FN-principerna skapar i sig inga nya rättsliga skyldigheter. I stället klargör de betydelsen av relevanta bestämmelser i befintliga internationella konventioner för mänskliga rättigheter. De pekar ut vilka åtgärder ett land är folkrättsligt skyldigt att genomföra när det gäller företag och mänskliga rättigheter, för att förverkliga det som följer av olika konventioner.

Det saknas i dag i de flesta europeiska länder tydliga juridiska möjligheter att förmå företag att ta hänsyn till hur deras verksamhet påverkar mänskliga rättigheter. Utöver kravet på att stora företag ska göra hållbarhetsrapporter finns det i dag inga lagkrav i Sverige på transparens när det gäller företags arbete för hållbarhetsfrågorna i leverantörskedjan⁷⁵.

För att Sverige och EU:s medlemsländer ska fullfölja sitt ansvar för mänskliga rättigheter behöver de frivilliga riktlinjerna för företag kompletteras med lagstiftning som garanterar att företag genomför human rights due diligence – det vill säga en risk- och konsekvensanalys samt en åtgärdsplan i syfte att identifiera, förebygga, lindra och redogöra för hur man hanterar potentiella människorättskränkningar.

Statskontoret har nyligen (2018) fått i uppdrag att utreda vilka utmaningar som finns i statens arbete med FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter. I rapport 2018:8⁷⁶ gör Statskontoret bedömningen att regeringen och statliga aktörer hittills har vidtagit relevanta åtgärder för att efterleva principerna, men visar i sin analys att det finns anledning att överväga ytterligare åtgärder i syfte att förbättra efterlevnaden. Statskontoret föreslår att följande åtgärder utreds eller utvecklas:

1. Möjligheter att ställa lagkrav på svenska företag att genomföra human rights due diligence, åtminstone vid högrisksituationer. Regeringen bör också utveckla tydliga kriterier för när statliga bolag ska göra human rights due diligence.
2. Det finns flera hinder för att på ett effektivt sätt gottgöra företagsrelaterade övergrepp mot de mänskliga rättigheterna. Statskontoret rekommenderar därför att regeringen ser över vilka möjligheter det finns att undanröja praktiska hinder för upprättelse i domstol, särskilt de som kan kopplas till höga kostnader för domstolsprocesser.

⁷⁵ Produktionskedjan – Ditt ansvar för människan och miljön (2019), Parul Sharma

⁷⁶ www.statskontoret.se/globalassets/publikationer/2018/201808.pdf

Även i Agenda 2030-delegationens⁷⁷ slutbetänkande rekommenderas regeringen att utreda möjligheten till en svensk lagstiftning om human rights due diligence.

Att gå från frivilliga riktlinjer till lagstiftning innebär att stater tar sitt ansvar för att skydda de mänskliga rättigheterna och att det blir svårare för mindre nogräknade företag att konkurrera genom att kränka mänskliga rättigheter. Lagstiftarna skapar ett tydligare regelverk för en sund konkurrenssituation som inte försvårar för de företag som tar ansvar för en hållbar produktion och konsumtion.

På den europeiska nivån har EU-parlamentet röstat igenom en resolution som stödjer en obligatorisk lagstiftning om human rights due diligence⁷⁸. EU:s ministerråd har slagit fast att human rights due diligence är avgörande för att nå de globala hållbarhetsmålen inom Agenda 2030. Om ett adekvat EU-direktiv skulle komma på plats har det alla möjligheter att förändra spelplanen i grunden vad gäller företags ansvar för mänskliga rättigheter och hållbarhetsarbetet inom världshandeln. En lagstiftning i Europa skulle påverka många av världens stora företag och på sikt även de handelsavtal som EU ingår i.

Concord Sverige sammanfattar i *Hög tid för Sverige att lagstifta om hållbart företagande*⁷⁹ varför det finns behov av ett bindande regelverk om företagsansvar för mänskliga rättigheter.

En hel del företag, särskilt de som är kända varumärken, har redan ett långsiktigt arbete för att skapa hållbara leverantörskedjor. Ska Agenda 2030-målen nås behöver företagsansvaret för mänskliga rättigheter stärkas. Rekommendationerna till politiker och företag i sista kapitlet ligger i linje med de globala hållbarhetsmålen och FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter.

Den offentliga upphandlingens betydelse för en hållbar världshandel

Den offentliga konsumtionen kan, genom de stora volymer som upphandlas, vara en katalysator i arbetet för en hållbar produktion. Värdet av den offentliga upphandlingen i Sverige motsvarar en sjättedel av Sveriges BNP. Det är en marknad som är värd 683 miljarder kronor (2016)⁸⁰. Drygt två tredjedelar av alla upphandlingar görs av kommuner. I EU omsätter den offentliga marknaden 2 000 miljarder euro, eller 14 procent av EU:s BNP. Mer än hälften, 55 procent av alla upphandlingar inom EU, använder enbart lägstapris som krav på det som upphandlas. *Det indikerar att offentliga upphandlare inte lägger tillräcklig uppmärksamhet på kvalitet, hållbarhet och innovation*, skriver EU-kommissionen⁸¹.

De stora volymerna i Sverige och EU innebär att leveranser till det offentliga är en viktig del av många företags affärsverksamhet. Att den offentliga sektorn ställer adekvata ekonomiska, miljömässiga och sociala krav driver på hela branscher i arbetet för ekonomiskt och socialt hållbara löner och priser på råvaror. Även detta är ett område där spelplanen, vad gäller arbetet för mänskliga rättigheter och miljöhänsyn i leverantörskedjorna, kan utvecklas i hög grad.

Det finns ett starkt stöd inom regeringen och bland svenska EU-parlamentariker (se kapitel fem) för att den offentliga upphandlingen ska vara ett kraftfullt verktyg för att nå målen i Agenda 2030.

Agenda 2030-delegationen föreslår i sitt slutbetänkande att *regeringen bör ge de statliga myndigheterna i uppdrag att aktivt ställa hållbarhetskrav vid offentlig upphandling i den omfattning som regelverket medger och tillsätta en utredning inom Regeringskansliet för att ta fram en särskild*

77 <https://www.regeringen.se/493ab5/contentassets/a1d21f7c7c7c484e96c759f2b3c44638/agenda-2030-och-sverige-varldens-utmaning--varldens-mojlighet-sou-201913.pdf>

78 <https://www.ec.europa.eu/docsroom/documents/25615/attachments/1/translations/en/renditions/native>

79 www.concord.se/hog-tid-for-sverige-att-lagstifta-om-hallbart-foretagande

80 www.upphandlingsmyndigheten.se/globalassets/publikationer/rapporter/statistikrapport_2018_webb.pdf

81 www.ec.europa.eu/docsroom/documents/25615/attachments/1/translations/en/renditions/native

förordning om hållbarhetskrav vid statliga myndigheters offentliga upphandling.

För att kunna ställa adekvata hållbarhetskrav i en upphandling behövs information om vilka hållbarhetsrisker som finns i den aktuella branschen, och var i leveranskedjan dessa risker förekommer. Med utgångspunkt i en sådan riskanalys kan beslut fattas om vilka krav och villkor som ska fastställas i upphandlingen.

Många upphandlande myndigheter ställer i dag krav på *Hållbara leveranskedjor*⁸² som syftar till att säkerställa att leverantören har en effektiv riskhantering i sin egen verksamhet och i leveranskedjan och omfattar områdena mänskliga rättigheter, arbetares rättigheter, miljöskydd och antikorrupktion.

Sammanställningen av de undersökningar som gjorts om levnadslöner och levnadsinkomster i denna rapport visar att löner och priser på grödor som producerats i länder med utbredd fattigdom är ett stort riskområde. Siffrorna i kapitel tre och fyra visar även att statliga minimilöner och minimipriser är otillräckliga som krav för offentliga upphandlare och inköpare på företag – om ambitionen är att de varor som levereras ska ha producerats på ett socialt och ekonomiskt hållbart sätt.

Det finns i dag inget hinder att vid riskprodukter ställa krav även på kriterier för rättvis handel. EU-domstolen har i sitt avgörande i mål Max Havelaar⁸³ bekräftat att det går att ta hänsyn till rättvis handel i offentlig upphandling. Enligt EU-domstolen står det *en upphandlande myndighet fritt att själv fastställa vilka produkter den vill förvärva*. Domstolen konstaterade därmed att upphandlande myndigheter kan välja tilldelningskriterier som är baserade på överväganden av miljömässig eller social karaktär, så som exempelvis kriterier för rättvis handel.

Upphandlingsmyndigheten har tagit fram ett kriterium (KravID 11272) för *Socialt ansvarsfull odling och rättvis handel – kaffe, te och kakao*⁸⁴. Leverantören ska, om upphandlaren skriver in hållbarhetskravet om *Socialt ansvarsfull odling och rättvis handel*⁸⁵, leverera produkter som är odlade under förhållanden som är förenliga med ILO:s kärnkonventioner om tvångsarbete, barnarbete, diskriminering och föreningsfrihet samt organisationsrätt, FN:s barnkonvention och den arbetsrättslagstiftning som gäller där arbetet utförs. Odlaren ska dessutom garanteras kostnadstäckande minimisättning, extra prisprenie för investering, möjlighet till förfinansiering för odlaren och långsiktiga handelsrelationer mellan producent och importör. Leverantören ska även säkerställa att dennes underleverantörer uppfyller kravet. Tredjepartscertifieringar såsom Fairtrade eller likvärdig är ett sätt att visa på att villkoren uppfylls, skriver Upphandlingsmyndigheten.

Mot bakgrund av att det under det senaste decenniet har utvecklats en internationellt accepterad definition av levnadslön/levnadsinkomst, och en metod för att fastställa levnadslöner och referenspriser på grödor för levnadsinkomster, samt att det har utförts ett stort antal levnadslönsundersökningar som visar på stora risker för kränkningar av mänskliga rättigheter, finns nu tillräckligt med kunskap om behovet av att ställa krav på levnadslön och levnadsinkomst vid upphandlingar (se kapitel tre och fyra).

EU:s reviderade upphandlingsdirektiv har nu införts bland medlemsstaterna och tillämpats under några år. I Sverige har *Lag om offentlig upphandling*⁸⁶ (LOU) uppdaterats och i kapitel fyra framgår att *en upphandlande myndighet bör beakta miljöhänsyn, sociala och arbetsrättsliga hänsyn vid offentlig upphandling om upphandlingens art motiverar detta*.

82 <https://www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/stall-hallbarhetskrav/sjukvard-och-omsorg/lakemedel/lakemedel/hallbara-leveranskedjor/>

83 www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/socialt-ansvarsfull-upphandling/rattvis-handel/

84 www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/stall-hallbarhetskrav/livsmedel/kaffe-te-och-kakao2/kaffe-te-och-kakao/socialt-ansvarsfull-odling-och-rattvis-handel---kaffe-te-och-kakao/

85 www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/stall-hallbarhetskrav/livsmedel/kaffe-te-och-kakao2/kaffe-te-och-kakao/socialt-ansvarsfull-odling-och-rattvis-handel---kaffe-te-och-kakao/

86 https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-20161145-om-offentlig-upphandling_sfs-2016-1145

Det är hög tid för EU-kommissionen att följa upp och utvärdera hur, och i vilken utsträckning, medlemsländerna och EU-institutionerna ställer hållbarhetskrav vid offentliga upphandlingar, samt vid behov föreslå regelförstärkningar. Frågan om upphandlingskrav på levnadsinkomster och levnadslöner behöver lyftas även inom EU:s arbete med upphandlingar.

Att gräva djupare i verktygslådan för en hållbar värld

I en värld med utbredd arbetslöshet och extrem fattigdom kommer det sannolikt under överskådlig tid att finnas människor som tvingas att sälja sin skörd till lägre pris än vad det kostat att producera den. Det finns få tecken på att löne- och prisdumpningen håller på att avta. Att skapa en miljö som möjliggör uppfyllandet av Agenda 2030-målen och påskyndar övergången till en hållbar produktion och konsumtion behöver därför bli ett prioriterat arbete bland alla beslutsfattare inom världshandeln. Det gäller även bland politiker som skapar de regelverk som styr produktionen, konsumtionen och handeln.

De internationella handelsavtal som EU ingår har det senaste decenniet, mycket tack vare att Cecilia Malmströms (L), EU:s handelskommissionär åren 2014–2019, och svenska regeringars engagemang, kompletterats med hållbarhetskapitel⁸⁷. Frågan om levnadslöner och levnadsinkomster borde bli en självklar del av dessa. Det är även av största vikt att säkerställa att handelsavtalens hållbarhetskapitel gör skillnad i verkligheten, det vill säga följs upp och utvärderas systematiskt samt kompletteras med ambitiösa åtgärdsplaner i syfte att bli ett kraftfullt verktyg för att nå de globala hållbarhetsmålen, vilket även slås fast i en utvärderingsprocess som EU-kommissionen deltagit i⁸⁸. Kommerskollegium har i samarbete med Ecuadors regering och EU-kommissionen utarbetat en handbok⁸⁹ för implementeringen av hållbarhetskapitlet i handelsavtalet mellan EU och Ecuador.

I april 2019 antogs ett viktigt EU-direktiv om otillbörliga affärsmetoder inom livsmedelssektorn. Direktivet är ett sätt att försöka lösa problemet med de asymmetriska affärsrelationerna mellan globala livsmedelsaktörer och mindre underleverantörer – även utanför EU. På grund av de ojämlika relationerna har underleverantörer ofta tvingats acceptera orättvisa och oskäligen uppgörelser för att sälja sina produkter. Syftet med EU-direktivet, som ska bli svensk lag före april 2021, är att skydda livsmedelskedjans små och medelstora underleverantörer. Det innebär att det blir förbjudet för handelsaktörer att hastigt ändra beställningar, systematiskt betala för sent eller på en rad andra sätt vältra över kostnader – som skapar osäkra inkomster och försvårar situationen för bland annat underleverantörer i länder med utbredd fattigdom. En undersökning från 2011⁹⁰ visar att otillbörliga affärsmetoder är vanliga och uppskattningsvis kostar underleverantörer 30–40 miljarder euro årligen. Resultatet av detta blir ofta en ekonomiskt och socialt ohållbar situation med livsmedelsosäkerhet och undermåliga arbetsvillkor. Företag med en omsättning på under 350 miljoner euro ska kunna anmäla om de utsätts för en eller flera av totalt 15 definierade otillbörliga handelsmetoder. Varje EU-land föreslås även inrätta en livsmedelsombudsman som ska föra underleverantörernas talan.

Även EU:s direktiv som styr konkurrensfrågor behöver analyseras utifrån hur det påverkar möjligheterna att nå Agenda 2030-målen, det framgår inte minst i rapporten *Adressing the Broken Links – EU Competition Law and Sustainability in Food Systems*⁹¹.

Avslutningsvis bör Sverige arbeta aktivt för att FN:s deklaration för småbrukares rättigheter⁹², som antogs av generalförsamlingen den 17 december 2018, blir ett människorättsinstrument

87 www.ec.europa.eu/trade/policy/policy-making/sustainable-development/

88 http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2018/february/tradoc_156618.pdf

89 <http://kommers.se/In-English/Publications/2019/TSD-Handbook/>

90 www.europe-economics.com/publications/note_for_traidcraft.pdf

91 http://www.responsibleglobalvaluechains.org/images/PDF/FTAO_-_EU_Competition_Law_and_Sustainability_in_Food_Systems_Adressing_the_Broken_Links_2019.pdf

92 www.undocs.org/pdf?symbol=en/A/RES/73/165

DIANA AFRAH
KAKAODLARE, GHANA

som möjliggör för världens odlare att tjäna en levnadsinkomst. I artikel 16 framgår att staterna ska anta lämpliga åtgärder för att odlare och andra som arbetar på landsbygden ska kunna sälja sina produkter till priser som tillåter dem och deras familjer att uppnå en tillräcklig levnadsstandard. Staterna ska även vidta åtgärder för att säkerställa jämlika löner.

Deklarationens syfte är att stärka rättigheter för de människor vars röst sällan hörs men som är avgörande för jordens livsmedelsförsörjning. Deklarationen erkänner odlares bidrag till hållbar utveckling och biologisk mångfald, och de utmaningar de står inför. Några av de specifika rättigheter som deklarationen erkänner är rätten till land, mat och vatten. Den tar också upp behovet av att säkerställa såväl kvinnors som urfolks rättigheter på landsbygden. Deklarationen har alla möjligheter att bli ett verktyg för att förbättra förutsättningarna och livsvillkoren för odlare i länder med utbredd fattigdom. Men för att det ska bli verklighet krävs att även världens regeringar, däribland Sverige och EU, prioriterar de rättigheter och utmaningar som slås fast i den.

Den 1 januari år 2020 inleds årtiondet som FN:s livsmedels- och jordbruksorganisation (FAO) har utnämnt till *The Decade of Family Farming – Familjejordbrukets decennium*.

KAPITEL SJU: FAIRTRADE SVERIGES REKOMMENDATIONER TILL POLITIKER, FÖRETAG OCH INKÖPARE/UPPHANDLARE

I denna rapport har vi tagit upp en del av de utmaningar som odlare och anställda inom jordbruket i länder med utbredd fattigdom dagligen möter. Vi har undersökt hur de själva, deras organisationer, regeringar och parlament – och även Fairtrade – kan underlätta en ekonomiskt, miljömässigt och socialt hållbar livsmedelsproduktion.

Under 2010-talet har vi fått en vedertagen definition och transparent metod för att fastställa en levnadslön. Anker-modellen har redan använts för att genomföra ett 30-tal undersökningar om levnadslön runt om i världen. Nästa steg handlar om att aktörerna i världshandeln bestämmer sig för att göra levnadslön och levnadsinkomst till vedertagna mål, indikatorer och nyckeltal för en hållbar värld.

För att fler människor ska kunna lämna fattigdomen bakom sig och de globala målen nås till år 2030, behöver lönerna och inkomsterna för de som producerar livsmedel och andra råvaror höjas. Alla aktörer som på olika sätt påverkar världshandeln – konsumenter, företag, organisationer och politiker – kan och bör dra sitt strå till stacken. För att lyckas behövs samarbete, god vilja, höga ambitioner och en hel del beslut. Vi avslutar rapporten med konkreta rekommendationer för hur olika beslutsfattare i Sverige och Europa kan ta ansvar för en hållbar världshandel.

Lätt att göra skillnad genom Fairtrade

Var och en som konsumerar kan bidra till en mer hållbar produktion genom att köpa Fairtrade-märkta varor. Det innebär att produktionen kontinuerligt granskas och följs upp av Flocert, som är ett oberoende internationellt certifieringsorgan med ISO17065-ackreditering. Fairtrade International utvärderar regelbundet kriterierna för de certifierade produkterna och arbetar långsiktigt för att skapa hållbara produktionsvillkor.

Fairtrade uppmanar regering och folkvalda att:

- **Leda utvecklingen** och göra rätten till levnadslön och levnadsinkomst samt jämställda ersättningar till en prioriterad fråga a) i arbetet med de globala hållbarhetsmålen inom Agenda 2030, b) inom EU, FN och WTO, c) inom regelverk och avtal som styr företagande och internationell handel, d), för en hållbar offentlig upphandling, e) inom utvecklingssamarbetet och f) inom forskningen om hållbarhetsfrågor.
- **Anta** ett bindande regelverk för svenska företag om human rights due diligence, verka proaktivt för att även få en europeisk lagstiftning på plats och stödja FN-processen för ett bindande internationellt instrument om företagande och mänskliga rättigheter.
- **Säkerställa** att den offentliga konsumtionen inte leder till kränkningar av mänskliga rättigheter. Revidera kapitel fyra i lagen om offentlig upphandling (LOU) och ersätt ordet *bör* i 3 § så att det blir tydligt att upphandlande myndigheter **ska** beakta miljöhänsyn, sociala och arbetsrättsliga hänsyn vid offentlig upphandling när upphandlingens art motiverar detta. Fastställa utvärderingsbara mål för att den offentliga upphandlingen ska bli ett verktyg för att nå FN:s globala hållbarhetsmål, även avseende mänskliga rättigheter, och säkerställa att det förs offentlig statistik så att det går att följa hur den offentliga upphandlingen bidrar till en ekonomiskt, miljömässigt och socialt hållbar utveckling – kvantitativt och kvalitativt. Se över styrdokument för offentlig upphandling så att de inbegriper levnadslöner och levnadsinkomster, och säkerställ att upphandlande myndigheter har tillräckligt med resurser och kompetens för att utföra riskanalyser om löners och prisers effekter på rätten till en tillfredsställande levnadsstandard. Verka proaktivt för att EU-kommissionen ska följa upp och utvärdera hur, och i vilken utsträckning, medlemsländerna och EU-institutionerna ställer hållbarhetskrav vid offentliga upphandlingar, samt vid behov föreslå regelförstärkningar som möjliggör för alla inom leverantörskedjorna att erhålla levnadslöner och levnadsinkomster.
- **Implementera** EU-direktivet om otillbörliga affärsmetoder så att det blir en skarp och funktionell lagstiftning som stärker odlare i länder med utbredd fattigdom, samt inrätta en livsmedelsombudsman som för underleverantörernas talan.
- **Ta initiativ**, inför FN:s livsmedels- och jordbruksorganisations utnämnannde av 2020-talet som Familj jordbrukets årtionde, till en internationell strategi för förverkligandet av FN:s deklaration om småbrukares rättigheter.

Fairtrade uppmanar företag i Sverige och EU att:

- **Anta** en uppförandekod som inbegriper bland annat levnadslöner, levnadsinkomster, fri organisering, kollektivavtal och nolltolerans för barnarbete. Säkerställ att företagets inköpsavdelningar tillämpar den gentemot sina leverantörer (och deras underleverantörer) av produkter och råvaror.
- **Verka proaktivt** för att lönerna och priserna hos leverantörer och underleverantörer är i nivå med levnadslön och levnadsinkomst, exempelvis genom kartläggningar och genomförande av pilotprojekt. Gradera, gynna och missgynna leverantörer utifrån hur de arbetar med rätten till levnadslöner och levnadsinkomster, och ge leverantörerna ett ekonomiskt utrymme att höja löner i linje med levnadslöner och priser i linje med referenspriser för levnadsinkomster.

- **Genomföra** human rights due diligence och säkerställa att alla aktörer i leverantörskedjan lever upp till ILO:s kärnkonventioner och har en strategi för att odlare och anställda ska få en levnadsinkomst/levnadslön. Det inbegriper konsekvensanalyser av hållbarhetsfrågorna (inklusive frågan om levnadslöner/levnadsinkomster), upprättande av åtgärdsplaner (särskilt inom problemområden), ett integrerat arbete i alla delar av företagets organisation samt uppföljning/granskning av vidtagna åtgärder. Komplettera detta med regelbundna tredjepartsrevisioner av leverantörskedjan.
- **Vara transparenta** och kommunicera strategier, mål, löner, kartläggningar och resultat offentligt. När berörda parter och andra intressenter kan hålla företaget ansvarigt, påskyndas arbetet för hållbara leverantörskedjor. Öppenhet bidrar även till att dela erfarenheter och inspirera andra inom branschen.
- **Driva frågan** om levnadslöner och levnadsinkomster i bransch- och sektorsvisa nätverk i länder med utbredd fattigdom i syfte att få till minimilöner som ligger i linje med levnadslöner.

Företag inom livsmedelssektorn kan även ansluta sig till Livsmedelsföretagens Hållbarhetsmanifest⁹³ och arbeta med punkten som handlar om Goda villkor i leverantörsledet. Skriv in levnadsinkomster och levnadslöner i policyn för uppförandekod och arbetsmiljö som enligt manifestet bör antas senast 2020.

Fairtrade uppmanar upphandlare och inköpare på företag att:

- **Utföra riskanalyser**, särskilt för produkter inom sektorer där det finns stora risker för kränkningar av mänskliga rättigheter, och ställa adekvata hållbarhetskrav i relation till dessa risker.
- **Ta reda på** om minimilönerna ligger på en nivå så att det går att försörja sig på sitt arbete (=levnadsinkomst och levnadslön) ifall arbetsgivaren använder minimilöner i policys, uppförandekoder och andra styrdokument. Om minimilöner ligger under levnadslönerna, initiera en diskussion om vad hållbara löner och leverantörskedjor innebär i syfte att få tydliga styrdokument.
- **Ställa krav** på *Rättvis handel*⁹⁴ och *Socialt ansvarsfull odling och rättvis handel*⁹⁵, när så är relevant, vid inköp av råvaror inom jordbrukssektorn i länder med utbredd fattigdom.
- **Använda** de mest ambitiösa ackrediterade tredjepartscertifieringarna som finns på marknaden för att verifiera hållbarhetskrav vid upphandlingar och få kvalitet i uppföljningen.

93 <https://www.livsmedelsforetagen.se/app/uploads/2019/05/livsmedelsforetagen4s-hallbarhetsmanifest-maj-2019.pdf>

94 www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/socialt-ansvarsfull-upphandling/rattvis-handel/

95 <http://www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/stall-hallbarhetskrav/livsmedel/kaffe-te-och-kakao2/kaffe-te-och-kakao/socialt-ansvarsfull-odling-och-rattvis-handel---kaffe-te-och-kakao/>

